

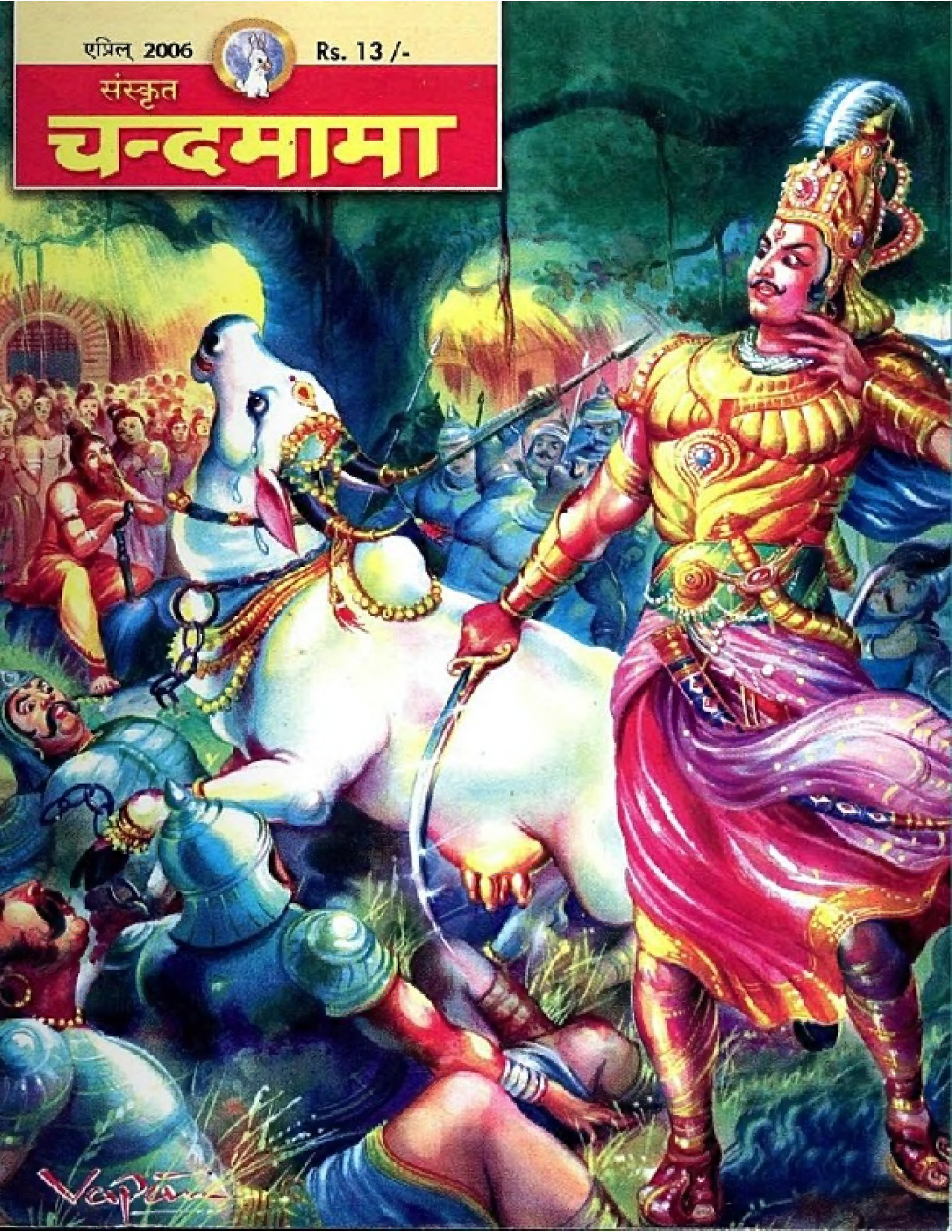
एप्रिल 2006

Rs. 13 /-

संस्कृत

चन्दमामा

Vaish

NOW AVAILABLE AT ALL LEADING BOOK SHOPS

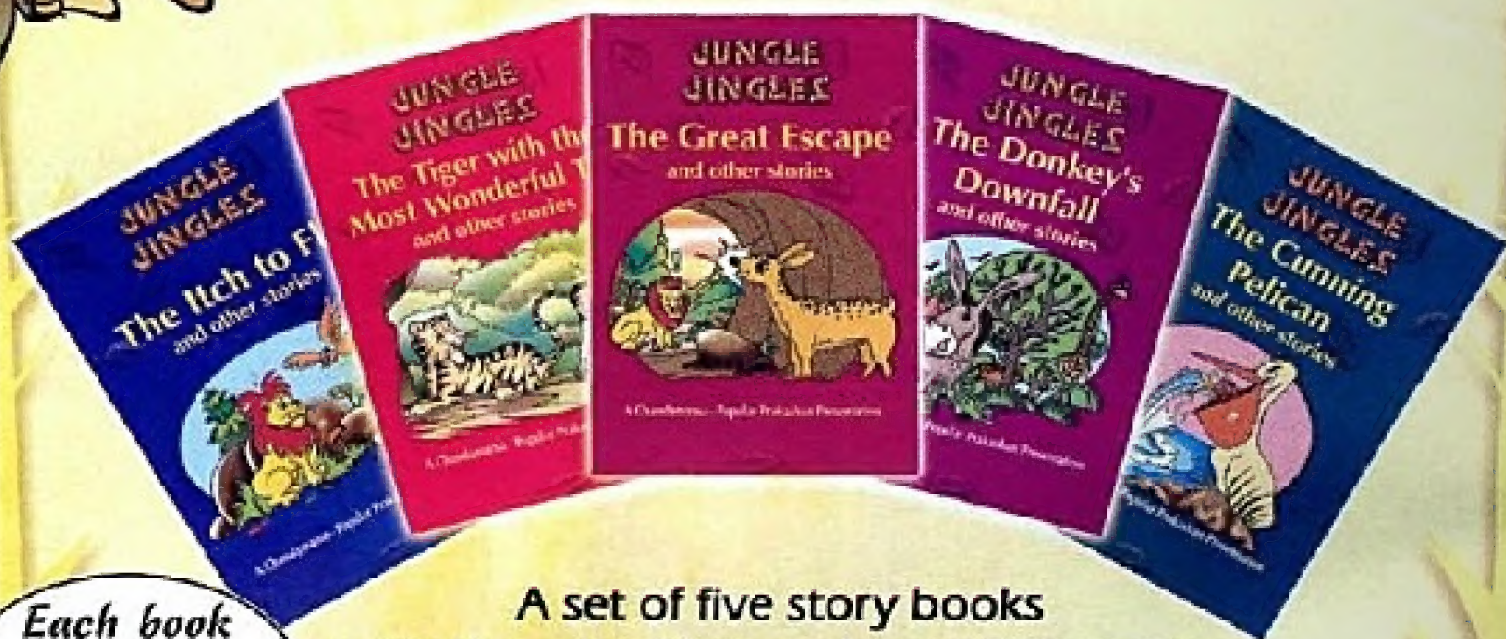
Hiya! What has hit the animal world?

Listen hard and look keenly.

Do you hear the jingle of the jungle?

JUNGLE JINGLES

Each book
priced Rs.35/-
only

A set of five story books
with the whackiest and most interesting
collection of animal stories ever written —
for Rs. 175/- only

CHANDAMAMA

**Popular
prakashan**

FOR FURTHER ENQUIRIES CONTACT :

**CHANDAMAMA INDIA LTD., 82, DEFENCE OFFICERS COLONY,
CHENNAI - 600 097.**

NOW AVAILABLE
AT YOUR NEAREST
NEWS STAND FOR
RS.15 PER COPY

A TREASURE-TROVE FOR TALENTED TOTS

Junior
CHANDAMAMA

PAGE AFTER PAGE WILL KINDLE THE IMAGINATION OF THE CHILD
FOR ANNUAL SUBSCRIPTION PAY ONLY RS. 150
AND SAVE RS. 30

Mail the form below along with the remittance to : SUBSCRIPTION DIVISION,
Chandamama India Limited, 82 Defence Officers' Colony, Ekkatuthangal, Chennai - 600 097.

SUBSCRIPTION FORM

I wish to be a subscriber of Junior Chandamama

Name _____

Age _____ Class _____ School _____

Home Address _____

_____ PIN _____

I am enclosing D/D No _____ on _____ Bank/
M.O. receipt No _____ issued by _____ P.O. for Rs.150. Please
start supply from _____ (month).

Date _____

Signature _____

चन्दमामा

सम्पुटः - २२ एप्रिल् - २००६ सञ्चिका - ४

एतस्य अङ्कस्य विशेषाः

अन्तरङ्गम्

- ★ वाचकानां पुटोऽयम् ... ६
- ★ मनसः परिवर्तनम् ... ७
- ★ अप्रयोजकः ... १२
- ★ भयङ्करः ख्यातः - ६ ... १३
- ★ भारतदर्शनम् ... २४
- ★ वाणिज्यस्य रहस्यम् ... २९
- ★ महिमाचिता शिला ... ३२
- ★ वार्ताविशेषः ... ३४
- ★ चतुरा सुषा ... ३५
- ★ चन्दमामाप्रश्नावली-३ ... ३९
- ★ दौर्भाग्यम् ... ४२
- ★ वञ्चकेन प्राप्तं दण्डनम् ... ४५
- ★ तायकमहिमा ... ५५
- ★ अजेयः गरुडः - १ ... ५९
- ★ सांस्कृतिकविशेषः ... ६३
- ★ पुटोऽयं भवताम् ... ६४
- ★ चित्रशीर्षिकास्पर्धा ... ६६

शरनिधेः फलत्यागः
(वे.क.) ... १९

उत्तरप्रदेशीया
जानपदकथा ... २५

महपुरुषाणां
जीवनघटना - ४ ... ४०

रामायणम् - ४
... ४९

ग्राहकशुल्कम् -

अमेरिका-केनडादेशयोः कृते

प्रतिकृतिमूल्यम् - \$२

वार्षिकं शुल्कं - \$२०

भयदीयं धनं 'Chandamama

India Limited' नाम्ना प्रेष्यताम् -

Subscription Division

CHANDAMAMA INDIA LIMITED

No. 82, Defence Officers Colony,
Ekkatuthangal, CHENNAI - 600 097
Email : subscription@chandamama.org

ग्राहकशुल्कविवरणम्

वायुयानेन भारतेतरदेशान् प्रति

वार्षिकं (१२ सञ्चिकाः) - रु. ९००/-

भारते रु. १५०/- (बुक्पोस्ट द्वारा)

भयदीयं धनं D.D. द्वारा भनादेश(M.O.) द्वारा वा

'Chandamama India Limited' नाम्ना प्रेषणीयम् ।

विज्ञापिकादानार्थं सम्पर्क्यताम् -

चेन्नै - शिवाजी, Ph - 044-22313637/22347399

Fax: 044-22312447, Mobile: 98412-77347

email : advertisements @ chandamama.org

देहली - OBEROI MEDIA SERVICES, Telefax (011)
22424184

Mobile: 98100-72961, email: a.s.oberoi@indiatimes.com

संस्थापकौ -
चक्रपाणिः, बि. नागिरेड्डी: च

स्वस्थे शरीरे स्वस्थं मनः

सद्विचाराः असद्विचाराः च नाणकस्य पार्श्वद्वयमिव । ते अस्माकं मनसि सदा उद्भवन्ति, अस्माकं कर्मसु प्रभावं जनयन्ति च । किं सत्, किम् असत् इति निर्णयः न हि सुकरः । जनाः सदसद्विषये बहुधा विप्रतिपद्यन्ते ।

मानवीयमौल्यानि एव परिशीलयाम । किम् उत्तमं, किं च अनुत्तमम् इति कथं निर्णेतुं शक्नुयाम ? यत् स्वार्थरहितं, यच्च सर्वोपकारकं तत् उत्तमम् इति, यत् जनान् व्यथयति, तेषां भावनाः आहन्ति, यच्च प्राणहारकं भवति तत् अनुत्तमम् इति च परिगण्यते प्रायः । इदानीं प्रश्नः उदेति - सर्वहितकारकाणि जीवनमौल्यानि कथम् आत्मसात्करणीयानि इति । तत्तज्जनस्य मानसिकं स्वास्थ्यं, मानवीयमौल्यानां विषये आदरभावं च अवलम्बते एतत् ।

केचन शरीरेण मनसा च समर्थाः भवन्ति । यदि तत् सामर्थ्यं विशालस्य समाजस्य हिताय उपयोक्तुं यः न शक्नोति, स्वार्थाय एव तत् उपयुज्यते, अधिकाधिकतया अधिकारग्रहणाय एव तस्य उपयोगः येन क्रियते, सः उच्यते 'राक्षसतुल्यः' इति । उत्तमान् आचारान्, उत्तमान् विचारान् च यः जीवने अनुसरति सः एव उत्तमः जनः, समाजस्य उत्तमः सदस्यः च भवितुम् अर्हति ।

एप्रिल्मासस्य ७ दिनाङ्के जागतिकं स्वास्थ्यदिनम् आचर्यते । तत् निमित्तीकृत्य वयं स्मरेम यत् स्वस्थं मनः स्वस्थं शरीरं च मानवं परिपूर्णं करोति इति ।

सम्पादकः - विश्वम्

Visit us at : <http://www.chandamama.org>

वाचकानां पुटोऽयम्

सर्वासु बालपत्रिकासु चन्दमामा एव मम चित्तम् आकर्षति । एषा वाचकानां पुरतः विचित्रम् अद्भुतं लोकम् उपस्थापयति । अश्रुतपूर्वाणि अदृष्टपूर्वाणि च विविधानि वैशिष्ट्यानि प्रदर्शयन्ती चन्दमामा वाचकानां कृते वरायते । प्रायः आ पञ्चविंशतेः वर्षेभ्यः अहं चन्दमामायाः वाचकः अस्मि । किञ्चित्कालं यद्यपि एतस्याः प्रकाशनं स्थगितम् आसीत्, तथापि प्रकाशनम् इदानीम् अविरतम् अनुवर्तते यत् तत् तु वाचकानां भाग्यम् एव । मम अपेक्षा अस्ति यत् चन्दमामा एषा जगतः शिरोमणिः भवेत् इति ।

- जि. जानू केनडी, हैदराबाद्

भारतीये साहित्याकाशे नक्षत्रायते चन्दमामा । एतस्याः वैशिष्ट्यानि तादृशानि सन्ति यत् एतां पठितवान् कश्चित् प्रशंसनं विना स्थातुं न अर्हति एव । कश्चन वाचकः सन् एतत् पत्रं लिखन् अस्मि अहम् । वेतालकथाः अत्रत्याः नित्यनूतनाः । लोकप्रिया धारावाहिनी उत्कण्ठां वर्धयति, पठनप्रवृत्तिम् उत्तेजयति च । विविधदेशानां जानपदकथाः मनोविकासं सम्पादयन्ति । जातककथाः पौराणिककथाः च अपूर्वाः भवन्ति सदापि । अग्रे पञ्चतन्त्रकथाः अरेबियाकथाः चापि प्रकाशनीयाः इति मम निवेदनम् । लोकप्रियाणां धारावाहिनीनां पौराणिककथानां च प्रकाशनावसरे अग्रे अपि चन्दमामा स्वस्य गुणस्तरं रक्षतु इति मम अपेक्षा ।

- महर्षिः, इलहाबाद

बाल्ये अहं चन्दमामां पाठ्यपुस्तकानाम् अन्तः निगूह्य पठामि स्म महता औत्सुक्येन । वेतालकथाः, जातककथाः, अन्याः पठनसामग्र्यः च अद्यापि मां रञ्जयन्ति । अतः चन्दमामाः अहं पुस्तकालये रक्षामि । बाल्ये पठिताः 'अर्धाणकराजः' 'सावधानाः भवत' इत्यादयः कथाः अद्यापि मम स्मृतिपथे सन्ति । आकाशस्थे चन्द्रमातुले चस्त्रनिर्मात्री वृद्धा अस्ति उत शशकः इति तु अहं न जाने, किन्तु एतावत् तु अवश्यं जानामि यत् चन्दमामा एषा अतिमहत्त्वोपेता पत्रिका इति । एतस्मिन् अपि वयसि चन्दमामापठने मम रुचिः अस्ति एव । प्रतिमासम् एतां सोत्कण्ठं प्रतीक्षे । एतस्याः पठनात् मनसः शान्तिः प्राप्यते । मासिकी एषा गृहजनानां सर्वेषां मनोविनोदं ज्ञानवृद्धिं च सम्पादयति ।

- दुर्गा, वर्धा

चन्दमामायाः प्रकाशकाय वाचकेभ्यः च पण्डितवर्णीयम् अभि-
नन्दनं मम । वाचकानां कृते स्थितायां कथायां पुनः पुनः
पुच्छ्यते - का कक्ष्या, किं वयः इति । किम् अधिकवयस्काः चन्दमामायाः
वाचकाः न भवन्ति ? या समग्रे भारते सर्वेषां मनः मोहयति सा सर्वैः पठितुम्
अर्हा एव ।

- वासुदेवभट्टः, कारवार

मनसः परिवर्तनम्

गिरिपुरराज्यस्य राजा गणपतिवर्मा । तस्य राज्ये रामवरनामकं किञ्चन पत्तनम् आसीत् । तस्मिन् पत्तने रमणनामकः कञ्चन वणिक् । तस्य उभे पुत्रौ, एकः पुत्रश्च । पुत्रस्य नाम धनशेखरः इति, पुत्र्योः नामनी शान्तामणिः चिन्तामणिः चेति । रमणः स्वपुत्र्याः विवाहं राजधान्यां निवसता उद्योगिना वरेण सह कर्तुम् ऐच्छत् ।

तादृशः योग्यः कञ्चन वरः राजधान्याम् अस्ति इति वार्ता अपि श्रुता रमणेन । सः वरः राज्ञः कोशागारे कार्यं करोति स्म । दिवाकरनामकः सः अतीवसुन्दरः बुद्धिमान् पराक्रमी च ।

सः दिवाकरः अपि विवाहार्थं राजधान्याः बहिः स्थितायाः कस्याञ्चन सुन्दर्याः निरीक्षणे एव आसीत् ।

रमणः राजधानीं गतः । द्वित्राणि दिनानि परिचितैः सम्मिल्य दिवाकरस्य गुणादिविषयं सः अवगतवान् । ततः स्वयमेव गत्वा दिवा-

करेण सह वार्तालापं कुर्वन् तस्य उद्योगविषये प्रश्नान् पृष्ठवान् ।

दिवाकरस्य व्यवहारेण उत्तरेण च सन्तुष्टः रमणः पुत्र्याः विवाहप्रस्तावं श्रावयित्वा - “यदि इच्छा अस्ति तर्हि भवान् रामवरम् आगत्य कन्यां द्रष्टुम् अर्हति अपि” इति अवदत् ।

ततः सप्ताहस्य अनन्तरं दिवाकरः रामवरम् आगतः । रमणस्य गृहं यदा तेन प्राप्तं तदा तत्र काचन युवतिः तेन दृष्टा । ‘एषा एव विवाहयोग्या कन्या स्यात्’ इति चिन्तितवान् दिवाकरः । गृहाभ्यन्तरे आगच्छन्तं दिवाकरं स्वागतवचनेन सन्तोष्य रमणः एकैकशः गृहजनानां परिचयं कारितवान् ।

तस्मिन् समये रमणस्य द्वितीया पुत्री रुदती तत्र आगता ।

“पुत्रि ! किम् अभवत् भवत्याः ? किमर्थं रोदनम् ?” इति रमणः पृष्ठवान् ।

“आपणतः फलानि स्वीकृत्य प्रत्या-

गच्छन्तीं मां मार्गे सर्वेषां पुरतः सः दुष्टः
लक्ष्मणः अश्लीलवचनानि उक्तवान्" इति
अश्रूणि मार्जयन्ती उक्तवती चिन्तामणिः ।

"स लक्ष्मणः मूर्खः दुष्टश्च । सर्वदा
एतादृशः एव व्यवहारः तस्य । तदीयः पिता
गजराजः कुख्यातः चोरः । महाचोरस्य पुत्रं
को वा किमपि वक्तुम् अर्हेत् ? सर्वदा दुष्टेभ्यः
दूरे स्थितिः एव खलु उत्तमा ? भवती
किमर्थम् एकाकितया फलापणं गतवती ?"
इति पुत्रीम् एव तर्जितवान् रमणः ।

"एषा सर्वदा एवमेव करोति । किमपि
कृत्वा अस्मान् कष्टगते पातयति" इति पार्श्वे
स्थितः ज्येष्ठभ्राता धनशेखरः कोपेन अनुजां
पश्यन् उक्तवान् ।

चिन्तामणिः रुदती एव ततः गृहस्य अन्तः
गतवती ।

दिवाकरः अपि प्रतिगन्तुं रमणस्य अनुज्ञां
प्रार्थितवान् । तदा रमणः - "सा मम द्वितीया
पुत्री । अन्येषां पुरतः कथं व्यवहारः कर्तव्यः
इति सा न जानाति । मम ज्येष्ठायाः पुत्र्याः
विषये भवतः अभिप्रायः 'कः ?' इति
सद्बोचेन एव पृष्टवान् ।

"एतादृशे विषये निर्णयं कर्तुं कश्चन कालः
अपेक्षितः । मया बहुदूरं गन्तव्यम् अस्ति ।
अन्धकारः अपि आवृतः इव । अतः मम
गमनम् उचितम्" इति वदन् दिवाकरः गृहात्
बहिः आगतः ।

रमणगृहात् प्रस्थितेन दिवाकरेण राजधानीं
प्रति प्रस्थितः एकः वृषभशकटः लब्धः एव ।
तस्मिन् शकटे दिवाकरः उपविष्टः । शकटे
अन्ये अपि त्रयः आसन् । शकटः राजधानीं
प्रति प्रस्थितः ।

वृषभशकटः महता वेगेन गच्छन् आसीत् ।
वृषभकण्ठे स्थिताः लघुघण्टाः शब्दं कुर्वन्त्यः
श्रवणानन्दं जनयन्त्यः आसन् । अन्धकारः
सर्वत्र प्रसृतः इति कारणात् शकटचालकः
एकं दीपं ज्वालितवान् । तदा कश्चन पथिकः
उक्तवान् - "दिवा प्रवासः उचितः । किन्तु
समयः न लभ्यते । रात्रौ तु चोराणां भीतिः ।
किन्तु किं कर्तुं शक्यम् ? कार्यं तु करणीयम्
एव" इति ।

घण्टाद्वयम् अतीतम् । यानम् अरण्यात्
बहिः आगच्छत् आसीत् । मार्गे कश्चन स्थूल-
कायः यानस्य पुरतः आगतः । यानचालकः
तं पश्यन् भीत्या कम्पमानः - "महाचोरः
गजराजः आगतः । सर्वे धावन्तु, धावन्तु"
इति चीत्कुर्वन् यानं स्थगितवान् ।

गजराजः मन्दं पदानि स्थापयन् यानसमीपम् आगत्य - “कोऽपि मत्तः पलायितुं न शक्नोति । भवतां समीपे यानि धनाभरणादीनि सन्ति तानि सर्वाणि समर्पयन्तु” इति भाययन् उच्चस्वरेण अवदत् ।

याने स्थिताः त्रयः अपि पथिकाः गजराजेन यथा उक्तं तथा कर्तुं सिद्धाः अभवन् ।

तदा दिवाकरः यानात् अधः कूर्दनं कृत्वा यानचालकस्य हस्ते स्थितां कशां स्वीकृत्य गजराजं भाययन् उक्तवान् - “भोः गजराज ! मम हस्ते संलग्नः किल भवान् ? आ बहुभ्यः दिनेभ्यः भवन्तम् अन्विष्यन् एव आसम् । राज्ञा भवतः बन्धनाय आज्ञा दत्ता अस्ति । ताम् आज्ञाम् अहम् अद्य पालयामि । विना वचनं शरणागतो भवतु भवान् । अन्यथा तीक्ष्णः दण्डः भविष्यति भवतः । यदि धावितुं प्रयत्नः क्रियेत तर्हि अरण्ये स्थिताः सैनिकाः

भवन्तं गृह्णीयुः । भवतः शरीरं चूर्णीकृत्य श्वापदेभ्यः बलिं दद्युः ते !” इति ।

‘अरण्ये सैनिकाः सन्ति’ इति वार्तां श्रुत्वा गजराजः किङ्कर्तव्यतामूढः सन् स्तम्भीभूतः । अग्रे किं करणीयम् इत्यपि न ज्ञातं तेन । एषः एव योग्यः समयः इति मत्वा दिवाकरः हठात् तम् आक्रम्य तस्य करस्य उपरि तोडनं कृतवान् । तेन गजराजस्य हस्ते स्थितः खड्गः पतितः । तावता अन्ये पथिकाः अपि आगत्य गजराजं बन्धुं साहाय्यं कृतवन्तः ।

अनन्तरदिने दिवाकरः गजराजं राजसभाम् आनीतवान् । राजानं प्रवृत्तं सर्वं निवेदितवान् च ।

तदा राज्ञा उक्तं - “गजराजेन कृतं क्रियमाणं च लुण्ठनादिकम् आ बहुभ्यः दिनेभ्यः शृण्वन् एव अस्मि । जनाः अपि तस्य विषये आरोपं कृतवन्तः । अरण्ये अस्य वासः इति

कारणात् ग्रहीतुं शक्यं न आसीत् । एतादृशं
लुण्ठाकं दिवाकरः गृहीतवान् इत्येतदेव एतस्य
पराक्रमं धैर्यं च अवगमयति । अहं दिवाकरं
मुदा अभिनन्दामि । एवमेव एषः दिवाकरः
गजराजस्य पुत्रमपि बन्धुं प्रयासं करोतु इति
आज्ञापयामि” इति ।

कैश्चित् सैनिकैः सह रामवरं गतः दिवा-
करः तत्र स्थितं गजराजपुत्रम् उपायेन बद्ध्वा
राज्ञः पुरतः आनीतवान् । राजा तस्य आ-
जीवनकारागृहदण्डं विधाय दिवाकरं पुनः
अभिनन्दितवान् । दिवाकरस्य कार्येण सन्तुष्टः
सन् सः तं प्रहरिणां प्रमुखं घोषितवान् ।

रमणः एतं विचारं ज्ञात्वा भाविनः जामातुः
विषये सन्तुष्टः जातः । सः तं द्रष्टुं राजधानीम्
आगतवान् । दिवाकरं दृष्ट्वा रमणः अभि-
नन्दनानि सूचयन् यदा विवाहप्रस्तावम् उक्त-

वान् तदा दिवाकरः - “क्षन्तव्यः अहम् ।
भवतः पुत्र्याः परिणयः मम इष्टाय न” इति
उक्तवान् ।

रमणः निराशतया खेदेन पृष्ठवान् - “एवं
किमर्थम् ? मम पुत्री सुन्दरी नास्ति किम् ?”
इति ।

“तस्याः सौन्दर्यम् असौन्दर्यं वा एतस्य
कारणं न” इति उक्तवान् दिवाकरः ।

“भवता इदानीम् उन्नतं स्थानं प्राप्तम्
अस्ति । अतः इदानीं भवान् किं राजकुलस्य
सम्बन्धम् इच्छति ?” इति पृष्ठवान् रमणः ।

“नास्ति । सर्वथा नास्ति” इति उच्चस्वरेण
उक्तं दिवाकरेण ।

“तर्हि मम पुत्र्याः परिणयस्य अनङ्गीकारे
कारणं किम्” इति पुनः पृष्ठवान् रमणः ।

“तत्र कारणं तु - भवतोः पितापुत्रयोः

स्वभावः एव । गते प्रसङ्गे यदा अहं भवतः
गृहम् आगतः तदा भवतः द्वितीया पुत्री दुष्ट-
युवकस्य अव्यवहारम् उक्तवती । किन्तु
भवन्तौ पितापुत्रौ तस्य विषये किमपि न
कृतवन्तौ । दण्डनार्हं दुष्टयुवकम् अदण्डयन्तौ
उभावपि पुत्र्याः एव दोषः इति निर्णीतवन्तौ ।
एतादृशस्य निर्वीर्यस्य कुटुम्बस्य सम्बन्धः मम
इष्टाय न अभवत्” इति कोपेन उक्तवान्
दिवाकरः ।

“पुत्र ! क्षणं यावत् भवान् ‘राजास्थाने
उद्योगी अस्मि’ इति विषयं विस्मृत्य चिन्तयतु ।
सामान्यः कश्चन मादृशः जनः सन् भवान्
यदि एतां समस्यां परिशीलयेत् तर्हि ज्ञातुं
शक्येत यत् मादृशः कीदृशीम् असहायकताम्
अनुभवन्तः भवन्ति इति । तद्दिने मम पुत्रीं
यः अश्लीलवचनानि उक्तवान् सः आसीत्
दुष्टस्य गजराजस्य पुत्रः । गजराजस्य दुष्टता-
विषये बहुवारं जनाः राजानम् अपि उक्तवन्तः
एव । किन्तु ततः किमपि प्रयोजनं न सिद्धम् ।
अस्यां परिस्थितौ यदि वयं गजराजस्य पुत्रस्य
विषये आरोपं कृतवन्तः स्याम तर्हि परिणामः
कः स्यात् ? वस्त्रस्य उपरि कण्टकं पतितं

चेत् अन्ते हानिः वस्त्रस्य एव । एवमेव
कण्टकस्य उपरि वस्त्रं पतितं चेदपि हानिः तु
वस्त्रस्य एव । उभयत्र अपि परिणामः तु
समानः । हानिः वस्त्रस्य एव, न कदापि
कण्टकस्य । एतादृश्यां स्थितौ मम पुत्र्या एव
खलु जागरूकया भवितव्यम् ? परिस्थितिं
विचिन्त्य कार्यकरणं निर्वीर्यतां न द्योतयति ।
अस्मिन् समये गभीरं चिन्तनं कृत्वा भवान्
ततः यथोचितं निर्णयं श्रावयतु” इति वदन्
रमणः ततः प्रतिनिवृत्तः ।

दिवाकरः रमणेन उक्तं विषयं गभीरतया
चिन्तितवान् । तदा तेन अवगतं यत् एतादृशे
अवसरे सत्यं किम्, सामान्यानां व्यवहारः
कथं स्यात् इति । राजोद्योगिनि यत् धैर्यं साहसं
च भवति तत् सामान्ये जने न भवति इत्यपि
तेन अवगतम् ।

सः अचिन्तयत् यत् पितापुत्रयोः विषये
मया कृतः आरोपः असमीचीनः इति । अनु-
क्षणम् एव सः शान्तामणिं परिणेतुं स्वसम्पत्तिं
गुचितवान् ।

ततः अल्पे एव काले शान्तामणि-दिवा-
करयोः विवाहः सदैवभवं सम्पन्नः ।

बुद्धिहीनता

लोकनाथः कश्चित् बन्धुहीनः युवकः । त्रिंशद्वर्षीयः सः ग्रामीणैः उक्तानि सर्वाणि अपि कार्याणि सन्तोषेण एव करोति स्म । तैः उक्ते निकृष्टे कार्ये अपि जुगुप्सा नास्ति तस्य । बुभुक्षा, निद्रा इत्यादयः समस्याः कदापि तं न बाधन्ते स्म । यदा बुभुक्षा भवति तदा सः निस्सङ्कोचं यस्य कस्यापि गृहं गच्छति स्म, भोजनं प्राप्नोति स्म च ।

रात्रौ अपि यस्य कस्यापि गृहस्य पुरतः स्थिते अङ्गणे शेते स्म सः ! एवं तस्य जीवनं सन्तोषेण एव प्रवर्तते स्म । मयि किमपि नास्ति इति भावः तस्मिन् न उत्पन्नः एव ।

एकदा केनचित् अर्चकेण उक्तानि वस्तुनि आनेतुं सः विपणिं गतः । तत्र आवश्यकानि वस्तुनि सर्वाणि क्रीत्वा विचित्रं प्रदर्शनं सर्वमपि दृष्ट्वा सः ग्रामं प्रतिनिवृत्तः ।

तावता सूर्यास्तः जातः आसीत् । अन्धकारोऽपि सर्वत्र दृश्यते स्म । तथापि चिन्तायाः लेशः अपि न आसीत् लोकनाथे । सः आनन्देन किमपि गायन् आगच्छन् आसीत् ।

ग्रामस्य सीमायां झटिति कश्चन पुरुषः तस्य पुरतः प्रत्यक्षः अभवत् । “पूर्वं कदाचित् भवान् वञ्चनया माम् आक्रान्तवान्, ताडितवान् च । अद्य मम हस्तम् आगतः भवान् कथं पलायते” इति वदन् सः लोकनाथं स्कन्धे सम्यक् ताडितवान् ।

लोकनाथः अधः पतितः, किन्तु अनुक्षणमेव उत्थाय स हसितवान् । तदा स पुरुषः आश्चर्येण - “गर्दभः इव किमर्थं दन्तान् प्रदर्शयन् अस्ति भवान् ?” इति वदन् पुनः तं ताडयितुं हस्तम् उन्नीतवान् ।

तदा लोकनाथः हसन् एव - “अहं न गर्दभः । मम नाम लोकनाथः इति” एवं वदन् पुनः उच्चैः हसन् ततः गतवान् ।

भयङ्करः खातः

६

[ब्रह्मदण्डिमान्त्रिकस्य शिष्येण जयमल्लेन सह केशवः गजसरोवरे स्नानं कृतवान् । ततः प्रत्यागमनसमये जयमल्लः आगमिष्यन्त्याः आपदः विषयम् उक्तवान् । यावत् तौ गुहायाः समीपं गतौ तावता मान्त्रिकस्य वचनं श्रुतं यत् आगमनसमये समिधः अपि आनेतव्याः इति । तदनन्तरम् ...]

कलभैरवः बुभुक्षितः अस्ति इति मन्दहास-
पूर्वकं ब्रह्मदण्डिमान्त्रिकः यत् उक्तवान्
तत् श्रुत्वा केशवः क्षणकालं भीतः । अहं
जयमल्लः च यत् सम्भाषणं कृतवन्तौ तत्
मान्त्रिकः श्रुतवान् अपि स्यात् कदाचित् इति
सन्देहः उत्पन्नः तस्य मनसि । पञ्चषष्ठ्याभ्यन्तरे
कस्य मरणं भवेत् इति निश्चितं भविष्यति
इति अचिन्तयत् सः ।

केशवः एवं यदा चिन्तयन् आसीत् तदा

जयमल्लः समिधां सङ्गृहे निरतः आसीत् ।
यदा समिधां बन्धः सिद्धः तदा तौ तम् उन्नीय
मान्त्रिकसमीपं गतवन्तौ । यदा गुहा आसन्ना
तदा मान्त्रिकस्य मन्त्रोच्चारणं सम्यक् श्रुतम् ।
जयमल्लः केशवः च समिधां बन्धं गुहायाः
पुरतः स्थापयित्वा विना शब्दम् अन्तः गतौ ।

ब्रह्मदण्डी मान्त्रिकः कालभैरवमूर्तेः पुरतः
पद्मासने उपविश्य उच्चैः मन्त्रं पठति स्म, तदा
तदा मूर्तिं लक्ष्मीकृत्य पाषाणखण्डं क्षिपति

स्म च । 'एषा अपि किं काचित् पूजा ?' इति भावं प्रदर्शयन् जयमल्लं दृष्टवान् केशवः । तदा जयमल्लः हस्तसङ्केतेन असूचयत् यत् विना सम्भाषणं स्थातव्यम् इति ।

पर्वतगुहायां मान्त्रिकः पूजया कालभैरवं सन्तोषयितुं प्रयासं कुर्वन् आसीत् । तस्मिन् एव समये ब्रह्मपुरे राजा प्रजाः च शत्रुराजस्य आक्रमणं सम्भाव्य चिन्ताक्रान्ताः आसन् । महती भीतिः तान् बाधते स्म । शत्रुसेनायाः सङ्ग्रहः जायमानः अस्ति पर्वतसमीपे इति चिन्तयन्तः आसन् ते । अतः राजा सेनायाः कञ्चित् भागम् आदिष्टवान् आसीत् यत् पर्वत-परिसरे किं प्रवर्तते इति ज्ञात्वा आगन्तव्यम् इति । 'शत्रवः अस्मान् मारयेयुः' इति भयम् अनुभवन्तः एव सैनिकाः पर्वतप्रदेशं गत-वन्तः । तावता समग्रः पर्वतः कम्पमानः

जातः । तस्मात् महाशिलाः पतिताः । बहवः सैनिकाः मृताः अभवन् । ये सजीवं स्थितवन्तः ते पर्वतपरिसरे प्रवृत्तां घटनां विविधैः प्रकारैः वर्णयन्तः आसन् ।

राज्ञः एकान्तप्रकोष्ठे मन्त्री, नूतनः सेना-पतिः, राजगुरुः च सम्मिलिताः आसन् । मन्त्रिसेनापत्योः कथनस्य अनन्तरं राजा राज-गुरुं पश्यन् अवदत् - "आर्य ! भवता सर्वं श्रुतम् एव । सैनिकानां कस्मिन् वचने विश्वासः करणीयः इत्येव न ज्ञायते मया । पर्वते सहस्रशः सैनिकाः उपस्थिताः सन्ति इत्यत्र विश्वासं करवाणि, उत रक्तसिक्तशरीरः, अग्निसमनेत्रः कश्चन घोरः मान्त्रिकः उप-स्थितः इत्यत्र ? सः मान्त्रिकः अपारया मन्त्रशक्त्या युक्तः अस्ति, तडितम् एव उत्पादयितुम् अपि समर्थः सः, महापर्वतम् एव कम्पयितुम् अपि सामर्थ्यम् अस्ति तस्य, भूकम्पस्य उत्पादने अपि सः शक्तः इत्यादीनि वचनानि श्रूयन्ते बहुधा । कुत्र विश्वासः करणीयः इत्येव न ज्ञायते" इति ।

राजगुरुः क्षणकालं विचिन्त्य अवदत् - "उभयम् अपि भवितुम् अर्हति इति चिन्तनम् एव वरम् इति भाति" इति ।

"मान्त्रिकस्य शत्रूणां च कः सम्बन्धः ? मान्त्रिकः शत्रुसैन्यस्य साहाय्यं करोति इति किम् अभिप्रैति भवान् ?" इति अपृच्छत् राजा ।

"मया निश्चयरूपेण न उच्यते । अस्माकं सैनिकाः यदा पर्वतसमीपं गताः तदा तेषु बहवः मारिताः जाताः इति तु सत्यम् एव । किन्तु सैनिकाः बहुविधानि वचनानि वदन्ति । केचन

वदन्ति - तत्र सहस्रशः सैनिकाः दृष्टाः इति ।
मान्त्रिकः एव भूकम्पं सृष्टवान् इत्यपि वदन्ति
ते । विचित्रजन्तोः सत्ताम् अपि ते कथयन्तः
दृश्यन्ते" इति उक्त्वा हसितवान् राजगुरुः ।

"तैः यादृशः विचित्रः जन्तुः वर्णितः
तादृशस्य सत्तायां पूर्वं ममापि विश्वासः न
आसीत् । किन्तु मान्त्रिकविषयः यदा श्रुतः
तदा तु ...." इति अवदत् मन्त्री ।

"मन्त्रिवर्य ! अहमपि मन्त्रतन्त्रादिकं
किञ्चित्प्रमाणेन जानामि" इति अवदत्
राजगुरुः ।

"अतः एव खलु भवान् अत्र आनीतः ?
भवतः साहाय्यं विना वयं किमपि कर्तुं न
अर्हामः" इति अवदत् राजा ।

"सैनिकाः तु ऊहया किमपि उक्तवन्तः
सन्ति । तदाधारेण वयं किमपि निर्णेतुं न
शक्नुमः । अतः वस्तुस्थितेः अवगमनाय
समर्थाः अधिकारिणः प्रेषणीयाः । तदा वस्तु-
स्थितिः ज्ञायेत । तदनुगुणतया वयम् इति-
कर्तव्यतां निर्णेतुं शक्नुयाम । त्वराकरणात्
न किमपि प्रयोजनम् । अतः आदौ भवान्
अङ्गरक्षकस्य नेतृत्वे कांश्चन सैनिकान् पर्वत-
प्रदेशं प्रति प्रेषयतु" इति राजानम् उक्त्वा
राजगुरुः ततः उत्थाय निर्गतवान् ।

राज्ञः आज्ञायाः अनुगुणम् अङ्गरक्षकः
सैनिकैः सह निर्गतवान् - पर्वतपरिसरे के
सन्ति इति ज्ञातुम् । आदौ ते पर्वतसमीपस्थम्
अरण्यं गतवन्तः । तत्र सर्वत्र नीरवता प्रसृता
आसीत् । न कोऽपि मनुष्यः तैः दृष्टः । तावदेव
न, तत्र पशुपक्षिणां रवः अपि न श्रूयते स्म ।

भूकम्पकारणतः कम्पमानतां गतः पर्वतः

तेषां पुरतः आसीत् । शिलाखण्डानां राशेः
कारणतः सः विलक्षणरूपं धृतवान् आसीत् ।
तस्य पर्वतस्य दर्शनात् सर्वे सैनिकाः नितरां
भीताः जाताः ।

"भवत्सु कोऽपि किम् एतं पर्वतम् इतः
पूर्वम् आरूढवान् ? अत्रत्यं समग्रं परिसरं
पर्वतारोहणमार्गं च ज्ञातवान् यदि कोऽपि
अस्मासु स्यात्, तर्हि अहो, महत् आनुकूल्यं
सिद्धम् अभविष्यत् !" इति अवदत् राज्ञः
अङ्गरक्षकः चिन्तामिश्रितेन स्वरेण ।

तेषु सैनिकेषु कश्चित् वस्तुतः पर्वतारोहण-
मार्गं जानाति स्म । किन्तु शत्रुसैनिककथां,
मान्त्रिकवार्तां, विचित्रजन्तुविषयं च श्रुत्वा सः
नितरां भीतः आसीत् ।

"महोदय ! पर्वतारोहणं कृत्वा द्रष्टव्यं
किं वा अस्ति तत्र ? यदि तत्र मान्त्रिकः

शत्रुसैनिकाः वा स्युः तर्हि वयं प्रतिगन्तुं, राजानं किमपि वक्तुं वा न शक्नुयाम एव । यतः तत्र गतं चेत् अस्माकं मरणं निश्चितम् । तत्र गमनाय प्रयासं कृत्वा अस्मदीयाः सैनिकाः इतः पूर्वम् एव मरणं प्राप्तवन्तः इत्येतत् स्मर्तव्यम् अस्माभिः । यदि तत्र कोऽपि न स्यात् तर्हि तत्र अगमनेनापि न कापि हानिः । इति अवदत् सः सैनिकः ।

‘वयम् इतः प्रतिगत्य पर्वतपरिसरे कोऽपि नास्ति इति यदि कथयेम तर्हि इष्टं सिद्धं भवेत् । किन्तु एते सैनिकाः सर्वे न हि विश्वासाहर्हाः । धनं प्राप्तुम् इच्छन्तः एतेषु कोऽपि यदि पर्वतस्य अनारोहणवार्तां महाराजं निवेदयेत् तर्हि कृतः सर्वः अपि प्रयासः व्यर्थः भवेत्’ इति चिन्तितम् अद्भरक्षकेण । एकत्र प्राणभीतिः, अपरत्र कर्तव्यपालनप्रीतिः । एकत्र राजाज्ञा,

अपरत्र वस्तुस्थितेः भीकरता । अतः किं करणीयम् इत्यत्र द्वैधीभावः तस्य ।

‘एवं व्यर्थचिन्तनेन अलम् । पर्वतम् आरुह्य वस्तुस्थितेः ज्ञानाय प्रयासः एव श्रेयसे । शत्रवः यदि अस्मान् मारयेयुः तर्हि अस्माभिः वीरगतिः प्राप्ता स्यात् । यदि सर्वं ज्ञात्वा प्रतिगन्तुं शक्नुयाम तर्हि राजा अस्मभ्यम् उत्तमं पुरस्कारं दद्यात् । तथापि, यदि मार्गं ज्ञातवान् कश्चित् प्राप्येत तर्हि वरम् अभविष्यत्’ इति चिन्तयन् अद्भरक्षकः पर्वतदिशि दृष्टिं प्रसारितवान् ।

अद्भरक्षकः सैनिकाः च यस्य वृक्षस्य अधः स्थित्वा वार्तालापं कुर्वन्तः आसन् तस्यैव वृक्षस्य उपरि उपविष्टवान् आसीत् केशवस्य वृद्धपिता । पुत्रः विचित्रजन्तुम् आरुह्य यावत् निर्गतः ततः आरभ्य यद्यत् प्रवृत्तं तत्सर्वं दृष्टवान् आसीत् सः । गुहातः मान्त्रिकस्य आगमनं, पुत्रेण सह तेन कृतः वार्तालापः, ब्रह्मपुरतः आगतानां सैनिकानाम् आक्रमणं, पर्वतस्य कम्पनम् इत्यादिकं सर्वं दृष्टवान् आसीत् सः ।

वृद्धस्य मनसि विश्वासः जातः आसीत् यत् मम पुत्रः मान्त्रिकस्य जाले पतितः अस्ति इति । कथमपि पुत्रः रक्षणीयः इति चिन्तयति स्म सः । किन्तु तदर्थं तेन कोऽपि मार्गः न दृश्यते स्म । एकाकितया एतस्मिन् कार्ये प्रवृत्तिः अपायकरी इति सः जानाति स्म । ‘मान्त्रिकस्य सम्मुखीकरणे मम शक्तिः कापि नास्ति । सः विचित्रः जन्तुः अपि न हि विश्वासाहर्हः । सः मान्त्रिकस्य शिष्यः एव स्यात् कदाचित् । मान्त्रिकस्य आदेशस्य

अनुसारम् एव सः केशवम् इतः नीतवान् अपि स्यात् । वस्तुस्थितिः स्यान्नाम या कापि । केशवस्य रक्षणाय मया पर्वतस्य उपरि गन्तव्यम् एव' इति सः निश्चितवान् ।

'पर्वतं प्रति गमनाय मार्गं ज्ञातवान् यदि कोऽपि लभ्येत तर्हि वरम् अभविष्यत्' इत्येतत् अङ्गरक्षक-सैनिकानां सम्भाषणं श्रुतवतः तस्य मनसि आशारेखा काचित् झटिति उदिता ।

सः मार्जारगत्या वृक्षात् अवतीर्य विना शब्दं गत्वा समीपस्थस्य वृक्षस्य अधः शयनम् अकरोत् । नेत्रे निमील्य सः स्वप्नवचनसदृशानि कानिचन वचनानि उदीरितवान् । अकस्मात् अनतिदूरात् एव एतादृशं वचनं श्रुत्वा अङ्गरक्षकः सैनिकाः च क्षणं यावत् भीताः । ते वृक्षस्य दिशि भीतिमिश्रितां दृष्टिं प्रसारित-

वन्तः । तैः तत्र कक्ष्मन् वृद्धः दृष्टः ।

"एषः प्रायः मान्त्रिकः स्यात् । तस्य दीर्घं श्मश्रु दृश्यताम् । निद्रावशं गतः स्यात् एषः इति भाति । इदानीम् एव एतस्य शिरः यदि कर्तितं स्यात् तर्हि कार्यं सिद्धम् इव" इति अवदत् कक्ष्मन् सैनिकः ।

एतत् श्रुतवान् वृद्धः अवगतवान् यत् इतः परम् अपि शयनम् अपायाय एव स्यात् इति । अतः सः झटिति आयुधं गृहीत्वा उत्थितवान् । वृद्धस्य व्यवहारं दृष्ट्वा अङ्गरक्षकः अवगतवान् यत् एषः मान्त्रिकः न स्यात् इति ।

सः कोषात् खड्गं स्वीकृत्य चालयन् वृद्धस्य समीपं गत्वा अपृच्छत् - "अये ! कः भवान् ? अत्र किं कार्यं भवतः ?" इति ।

तावता कक्ष्मन् सैनिकः अग्रे आगत्य

अपृच्छत् - 'रे, किं भवान् शत्रुपक्षीयः सैनिकः ?' इति ।

“श्रीमन् ! यथा भवता चिन्त्यते तथा नाहं सैनिकः, शत्रुपक्षीयः एव वा । एतस्मिन् अरण्ये निवसन् कन्दमूलादिभिः जीवनं निर्वहन् कश्चित् सामान्यः अस्मि अहम्” इति अवदत् वृद्धः ।

“यदि भवतः वचनं सत्यं तर्हि भवतः प्राणानां न कोऽपि अपायः । अहं ब्रह्मपुरस्य राज्ञः अङ्गरक्षकः अस्मि । यदि कश्चित् शत्रुः अत्र स्यात् तर्हि सः संहरणीयः इति उद्देशेन अस्माभिः अत्र आगतम् । किं भवान् पर्वतारोहणमार्गं जानाति ?” इति अपृच्छत् अङ्गरक्षकः ।

तदा वृद्धः अवदत् - “एतस्य आयुधस्य चालनं यथा, तथैव पर्वतशिखरं प्रति गमनाय मार्गम् अपि अहं सम्यक् एव जानामि” इति ।

“अहो, योग्ये समये प्राप्तः भवान् । अग्रे गच्छन् भवान् अस्मभ्यं मार्गं दर्शयतु । राजानम् उक्त्वा अहं भवते अपूर्वम् उपायनं दापयिष्यामि” इति अवदत् अङ्गरक्षकः । वृद्धः तु प्रार्थनां विनैव एतस्मिन् कार्ये नितरां

समुत्सुकः आसीत् । अतः सः प्रार्थनाश्रवण-समनन्तरम् एव झटिति उत्थाय पर्वतशिखरं प्रति गमनाय स्थितं मार्गम् अनुसृतवान् ।

किञ्चिद्दूरं यदा गतं तदा अङ्गरक्षकेण वृद्धस्य हस्ते स्थितम् आयुधं लक्षितम् । सः आश्चर्येण अपृच्छत् - “कन्दमूलफलादिभिः जीवनं यापयतः भवतः हस्ते एषः खड्गः कथम् ?” इति ।

“अहम् अपि पूर्वं ब्रह्मपुरस्य सैनिकः आसम् । तच्च न इदानीम्, अपि तु अद्यतनस्य राज्ञः पितुः काले । ततः आरभ्य एषः खड्गः मम हस्ते अस्ति” इति अवदत् वृद्धः ।

एतत् श्रुत्वा सैनिकाः परस्परं सम्भाषणे मग्नाः जाताः । अङ्गरक्षकः तान् मन्दस्वरेण अवदत् - “अस्माकं प्राणानां न कोऽपि अपायः । मम तु तस्मिन् विश्वासः आसीत् । अतः एव मार्गस्य ज्ञापनाय सः सूचितः । यदि सः अस्माकं वञ्चनाय प्रयासं कुर्यात् तर्हि तस्य शिरः भूमौ पतेत्” इति ।

वृद्धः एतत् वचनं श्रुतवान् एव । तथापि अश्रुतवान् इव व्यवहरन् पर्वतशिखरस्य दिशि पदानि स्थापितवान् सः । - (अनुवर्तते)

वेताल- कथा

शरनिधेः फलत्यागः

अङ्गीकृतं कार्यं परित्यक्तुम्
अनिच्छन् त्रिविक्रमः पुनरपि
वृक्षस्य समीपं गतवान्, शाखायां
लम्बमानं शवं स्कन्धे आरोप्य अधः
आगत्य यथापूर्वं मौनेन श्मशानं प्रति
प्रस्थितवान् च । तदा शवान्तर्गतः वेतालः
अवदत् - "अये राजन् ! मध्यरात्रः
अयम् । घोरः श्मशानमार्गः एषः ।
तथापि भवान् तु निर्भयतया गच्छन्
अस्ति । श्रमः नाम्ना अपि न ज्ञायते
भवता । किन्तु मम प्रश्नः - किम्
एषः भवतः परिश्रमः सफलः भवेत्
इति । केचन स्वस्य परिश्रमस्य
व्यर्थतां कदाचिदपि न परिगणयन्ति
एव । पूर्वं शरनिधिः नाम चतुरङ्ग-
प्रियः राजा कश्चन आसीत् ।
कदाचित् चतुरङ्गक्रीडायां गन्धर्व

कञ्चित् पराजित्य यौवनप्राप्त्यवकाशं प्राप्य अपि तम् अवसरं परित्यक्तवान् सः । भवति विवेकस्य जागरणाय, भवतः मार्गायासस्य परिहाराय च तदीयां कथां विस्तरेण श्रावयामि । श्रद्धया शृणोतु तावत्” इति ।

अनन्तरं वेतालेन कथा आरब्धा -

शरनिधिः मधुवनं पालयति स्म । चतुरङ्ग-क्रीडायां महती आसक्तिः तस्य । राजधान्यां प्रतिवर्षं चतुरङ्गस्पर्धा आयोज्यते स्म तेन । तस्य पत्नी प्रभावती, पुत्र्यौ वैजयन्ती मेघना चापि चतुरङ्गे विशेषप्रीतिं वहतः स्म ।

कस्याञ्चित् पूर्णिमायां रात्रौ वैजयन्ती मेघना च उद्याने उपविश्य चतुरङ्गक्रीडायां मग्ने आस्ताम् । तदवसरे आकाशे सञ्चरन् समीरः नाम गन्धर्वः एतत् दृश्यम् अपश्यत् । एतया क्रीडया आकृष्टः सः रथम् अस्थगयत् ।

तावता वैजयन्ती क्रीडायां जयं प्राप्तवती ! ताम् अभिनन्दन् - “अपूर्वं क्रीडनकौशलं भवत्याः” इति वदन् तस्याः समीप् आगतवान् समीरः ।

अकस्मात् पुरतः स्थितं गन्धर्वं दृष्ट्वा ते सोदर्यौ नितरां भीते । आश्चर्यं कथमपि निगूह्य वैजयन्ती तम् अवदत् - “एतस्मिन् उद्याने कस्यापि पुरुषस्य प्रवेशः सर्वथा निषिद्धः । विशेषरक्षणव्यवस्था अपि अस्ति अत्र । तथापि भवान् कथम् अन्तः आगन्तुं समर्थः जातः ?” इति ।

“मम नाम समीरः इति । अहं कश्चन गन्धर्वः अस्मि । चतुरङ्गे मम विशेषरुचिः । कौमुद्याम् आकाशे विहरन् भवत्योः क्रीडनं दृष्ट्वा आकृष्टः सन् अहं भूमिम् आगतवान् । यदि आपत्तिः न स्यात् तर्हि भवत्योः अन्यतरया सह अहं चतुरङ्गं क्रीडितुम् इच्छामि” इति अवदत् गन्धर्वः ।

शिरश्चालनपूर्वकं स्वस्य सम्मतिं सूचितवती वैजयन्ती । ततः क्रीडनम् आरब्धम् । अल्पे एव काले वैजयन्ती पराजयं प्राप्नोत् । ततः गन्धर्वः मेघनां पश्यन् अपृच्छत् - “किं भवती अपि क्रीडितुम् इच्छति ?” इति ।

मम पराजयः निश्चितः इति मेघना यद्यपि जानाति स्म, तथापि सा क्रीडने उत्साहं प्रकटितवती । यतः गन्धर्वेण सह क्रीडनाय अवसरः विरलतया एव प्राप्यते इति सा जानाति स्म । अविस्मरणीयम् एतम् अवसरं परित्यक्तुं न इच्छति स्म सा ।

क्रीडनम् आरब्धम् । मेघना अवधानपूर्वकं क्रीडति स्म । तथापि अल्पे एव काले सा

पराजयं प्राप्तवती एव । तां पराजित्य गन्धर्वः उच्चैः हसितवान् - मां पराजेतुं कोऽपि न शक्नोति इति भावं प्रदर्शयन् ।

“अग्रिमायां पूर्णिमायाम् एतस्मिन् एव समये अहं पुनः आगमिष्यामि । पुनरपि तदा क्रिडाम्” इति उक्त्वा रथम् आरुह्य ततः निर्गतवान् सः ।

विलम्बेन आगते पुत्र्यौ उद्दिश्य महाराज्ञी अपृच्छत् - “किमर्थम् एतावान् विलम्बः ? किम् एतावत्पर्यन्तम् अपि उद्याने चतुरङ्गक्रीडा एव प्रचलति स्म ?” इति ।

“आम् । अद्य कश्चन गन्धर्वः आगत्य आवाभ्यां सह क्रीडितवान्” इति अवदत् मेघना ।

आश्चर्यं प्रकटयन्ती महाराज्ञी वैजयन्तीम् अपृच्छत् - “किम् एतत् सत्यम् ?” इति ।

“आम् अम्ब ! मेघनया यत् उक्तं तत् सत्यम् एव । अग्रिमायां पूर्णिमायां पुनः आगत्य क्रीडिष्यामि इति उक्त्वा गतवान् अस्ति सः” इति अवदत् वैजयन्ती मातुः सन्देहं निवारयन्ती ।

अत्रान्तरे राजा शरनिधिः तत्र आगतः । सः राज्ञीमुखात् सर्वं वृत्तान्तं श्रुतवान् । सोऽपि आश्चर्यं प्रकटयन् अपृच्छत् - “पुनः अपि आगमिष्यामि इति गन्धर्वः किं निश्चयेनापि उक्तवान् ?” इति ।

अङ्गीकारभावं प्रदर्शयन्ती शिरः चालितवती वैजयन्ती ।

अनन्तरपूर्णिमादिने वैजयन्ती मेघना च चन्द्रशालायाः उपरि उपविष्टवत्यौ । राजा राज्ञी च समीपस्थस्य लताकुञ्जस्य पृष्ठतः स्थितवन्तौ । सर्वे गन्धर्वस्य आगमनं प्रतीक्ष-

माणाः आसन् ।

अल्पे एव काले गन्धर्वः उद्याने अवतीर्णः रथात् । लताकुञ्जस्य दिशि दृष्टिं प्रसारयन् सः उक्तवान् - “शरनिधिवर्य ! महाराज्ञ्या सह लताकुञ्जस्य पृष्ठतः स्थित्या किम् ? तस्य का वा आवश्यकता ? यदि भवतः सम्मतिः स्यात् तर्हि आवां चतुरङ्गं क्रीडाव । किं भवता एतत् सम्मन्यते ?” इति ।

गन्धर्वस्य निमन्त्रणं प्राप्य नितरां सन्तुष्टः शरनिधिः क्रीडनाय सन्नद्धः जातः । राजा गन्धर्वः च परस्परम् अभिमुखम् उपविष्टवन्तौ । प्रभावती, वैजयन्ती, मेघना च पार्श्वे उपविष्टवत्यः ।

“स्पर्धायां षणः कोऽपि अस्ति चेदेव क्रीडायां रुचिः वर्धते । एतद्विषये भवतः आशयः कः ?” इति अपृच्छत् गन्धर्वः ।

कतरा गन्धर्वाय दीयेत ?' इति । राज्ञी चिन्तयन्ती आसीत् - 'यदि गन्धर्वस्य पराजयः भवेत् तर्हि राजा पुनरपि तारुण्यं प्राप्नुयात् । तदा मम गतिः का भवेत् ? यदि सः काञ्चित् तरुणीं परिणयेत् तर्हि मया किं करणीयम् ?' इति ।

एतदवसरे एव काचित् घटना घटिता । आकाशात् अपरः कश्चन रथः अवतीर्णः । सर्वे महता आश्चर्येण तं रथं पश्यन्तः स्थितवन्तः । तावता तस्मात् रथात् काचित् सुन्दरी अवतीर्च आगता ।

राजा शरनिधिः तां नखशिखान्तं दृष्ट्वा आश्चर्यपूर्णेन स्वरेण अपृच्छत् - "आर्ये ! भवती का इति किम् अहं ज्ञातुं शक्नुयाम् ?" इति ।

"अहम् एतस्य गन्धर्वस्य पत्नी । एषः यां सुन्दरीं परिणेतुम् इच्छति सा का इति ज्ञातुम् अहम् आगता अस्मि" इति उपहासमिश्रितेन स्वरेण अवदत् सा ।

ततः राजा किमपि निर्णय्य अवदत् - "क्रीडायाः आरम्भः भवतु । किन्तु अत्र कश्चन नियमः पालनीयः अस्ति । क्रीडायां जयः पराजयः वा कस्यचित् भवितुम् अर्हति । तथापि कोऽपि मम कुटुम्बस्य हानिं न कुर्यात् । किम् एषः नियमः अनुमन्येत ?" इति ।

गन्धर्वः सकृत् पत्नीं दृष्ट्वा शरनिधिम् अवदत् - "मत्पक्षतः भवत्कुटुम्बस्य कापि हानिः न भविष्यति इति अहं प्रतिजाने" इति ।

क्रीडा आरब्धा । गन्धर्वः तदा तदा पत्नीं कटाक्षेण पश्यति स्म । गन्धर्वस्य पत्नी परोक्षतया शरनिधेः साहाय्यं कृतवती । अतः

"पणः कीदृशः भवतु इति भवान् एव वदतु" इति गाम्भीर्येण अवदत् राजा ।

तदा गन्धर्वः अवदत् - "यदि अहं पराजयं प्राप्नुयां तर्हि मम गन्धर्वत्वबलात् भवन्तं पुनरपि युवकं करिष्यामि । यदि अहं जयं प्राप्तवान् स्यां तर्हि भवतः पुत्र्योः अन्यतरा मह्यं दातव्या भवता । किम् एतत् अनुमन्यते भवता ?" इति ।

राजा चिन्तने मग्नः । 'यदि मम पराजयः भवेत् तर्हि गन्धर्वः मम जामाता भवेत् । यदि गन्धर्वः पराजयं प्राप्नुयात् तर्हि वार्धक्ये स्थितेन मया तारुण्यं प्राप्येत । जयः पराजयश्चापि मम लाभाय एव' इति चिन्तयन् राजा सन्तुष्टः जातः ।

राजकुमार्यौ अपि चिन्तयन्त्यौ आस्तां - 'यदि गन्धर्वस्य जयः भवेत् तर्हि आवयोः

गन्धर्वस्य पराजयः जातः ।

खिन्नेन गन्धर्वेण शरनिधये यौवनप्रदानाय
मन्त्रोच्चारणं यदा आरब्धं तदा राजा अवदत् -
“मह्यं यौवनं न आवश्यकम्” इति ।

वेतालः एवं कथां समाप्य अवदत् -
“राजन् । शरनिधेः व्यवहारे सन्दिग्धता
चपलता च दृश्यते खलु ? चतुरङ्गक्रीडायां
जये पराजये वा प्राप्ते अपि राज्ञः एव लाभः
यथा भवेत् तथा आश्वासनं दत्तवान् आसीत्
गन्धर्वः । एतत् तु शरनिधेः सौभाग्यम् ।
किन्तु क्रीडायां जयं प्राप्य अपि सः यौवनप्राप्तिं
निराकृतवान् । एवं किमर्थम् ? किं तेन मूर्खता
न आचरिता ? तेन यदि पराजयः स्वयं प्राप्तः
स्यात् तर्हि गन्धर्वः एव जामातृत्वेन प्राप्तः
अभविष्यत् । जयस्य फलम् अनिच्छता परा-
जयः अपि न अङ्गीकृतः । किमर्थं तेन जयस्य
पराजयस्य च फलं निराकृतं, यच्च सर्वथा
लाभकरमेव आसीत् ? मम एतेषां प्रश्नानाम्
उत्तरं जानन्नपि यदि भवान् न वदेत् तर्हि भवतः
शिरः सहस्रधा भग्नं भवेत्” इति ।

तदा मौनेन स्थातुम् अशक्तः राजा
अवदत् - “आदौ शरनिधिः मानवसहजया

बलहीनतया ग्रस्तः आसीत् । जयः पराजयः
चापि लाभाय एव इति सन्तोषः आसीत् तस्य ।
किन्तु क्रीडारम्भतः पूर्वम् आगता गन्धर्वपत्नी
गन्धर्वस्य मनसः इच्छां प्रकटितवती । परा-
जयस्य फलरूपेण गन्धर्वाय पुत्र्याः दानात्
कीदृशं फलं प्राप्येत इति शरनिधिना ततः
ज्ञातम् । यौवनस्य पुनःप्राप्त्या जायमानान्
परिणामान् अपि सः अचिन्तयत् । यदि तेन
यौवनं प्राप्येत तर्हि प्राप्तवयस्के पुत्र्यौ तं पितृत्वेन
निर्दोषं सङ्गोचम् अनुभूतवत्यौ स्याताम्, मध्य-
वयस्का राज्ञी पतिं तरुणं प्राप्य उपहासपात्रतां
गता अभविष्यत् । एवं जयस्य पराजयस्य वा
फलं हितकरं तु न अभविष्यत् । एतत् सर्वं
परामृश्य राजा शरनिधिः निर्णीतवान् यत्
उभयोः अपि फलं तिरस्करणीयम् इति ।
अतः राज्ञः व्यवहारे सन्दिग्धता मूर्खता वा न
दृश्यते । प्रत्युत तस्य बुद्धिमत्ता एव दृश्यते”
इति ।

एवं वदता त्रिविक्रमेण मौनस्य भङ्गः कृतः
आसीत् । अतः एव शवान्तर्गतः वेतालः
मौनेन ततः अदृश्यः भूत्वा यथापूर्वं वृक्षस्य
शाखाम् अवलम्बितवान् ।

अरुमाकं राष्ट्रियः पक्षी

मयूरः भारतदेशे प्रायः सर्वत्र दृश्यते । क्रि.पू. ३२६ तमे वर्षे चक्रवर्ती अलेक्साण्डरः यदा आक्रमणाय भारतम् आगतवान् तदा सः मयूराणां सौन्दर्यं दृष्ट्वा नितरां व्यामुग्धः सन् 'प्रतिगमनसमये केचन मयूराः नेतव्याः' इति निर्णीतवान् आसीत् इति श्रूयते ।

संस्कृतभाषायां मयूरस्य पर्यायपदम् अस्ति 'बर्ही' इति । एतस्य बर्हे नेत्ररूपाः आकाराः बहवः भवन्ति इत्यतः एतादृशं नाम तस्य । दीर्घः नीलः कण्ठः, व्यजनसदृशं पुच्छं, रमणीया शिखा इत्यादिभिः युक्तः मयूरः पक्षिजातिषु एव सुन्दरतमः ।

मयूरस्य पुच्छं दीर्घं भवति । पुच्छे पिञ्छाः भवन्ति बहवः । प्रतिपिञ्छम् 'चन्द्रक' नामकं नेत्राकारकम् अर्धचन्द्राकारकं वा चिह्नं भवति । यदा सः पुच्छं प्रसारयति तदा सहस्रनेत्र-युक्तताभ्रमः जायते । प्रतिवर्षं मयूरस्य पुच्छस्य पिञ्छाः पतन्ति, नूतनाः उत्पद्यन्ते च । तान् सङ्गृह्य रमणीयानि व्यजनानि निर्मायन्ते ।

चक्रवर्तिना शाहजहानेन निर्मितं मयूर-सिंहासनं तु जगति प्रसिद्धम् । एतस्मिन्

मयूरपिञ्छाः योजिताः सन्ति ।

पर्शियादेशीयः (अद्य तस्य देशस्य नाम इरान् इति)

आक्रामकः नादिरशाहः

अमूल्यम् एतत् मयूरसिंहासनं स्वस्य देशं प्रति नीतवान् ।

भगवान् श्रीकृष्णः स्वस्य

शिखायां मयूरपिञ्छं धरति ।

भगवतः शिवस्य पुत्रस्य कार्तिकेयस्य वाहनम् अपि

मयूरः एव ।

उत्तरप्रदेशीया जानपदकथा

कृपणः धनिकः, तदीया छुरिका च

गिरिधारिलालः कालीवनग्रामस्य भू-
स्वामी । महती सम्पत्तिः, अपारा
भूमिः च अस्ति तस्य । किन्तु महाकृपणः
सः । कृषिभूमेः निर्वहणाय तेन बहवः
कर्मकराः इष्यन्ते एव । सः तेभ्यः वेतन-
दानावसरे महत् दुःखम् अनुभवति । अतः
कमपि व्याजं कथयन् सः भूतिदानं
निवारयति, अल्पम् एव ददाति वा ।

अन्यत्रापि उद्योगप्राप्तिः क्लेशाय एव
इत्यतः वराकाः कर्मकराः तस्य गृहे कार्यं
कुर्वन्ति स्म । भूतिः सम्यक् न प्राप्यते चेदपि
विरोधं न आचरन्ति स्म ते । कृपणः सः
श्रेष्ठो पर्वदिने कर्मकरान् गृहम् आहूय भूतेः
कञ्चित् भागं यच्छति स्म । एकं दिनं वा गृहे
पूर्णोदरं भोजनं भवति इत्यतः ते कर्मकराः
सन्तुष्टाः भवन्ति स्म । कदाचित् वा प्राप्तव्यं
धनं प्राप्येत इति तेषाम् आशा ।

गिरिधारिलालस्य गृहे याः गावः आसन्
ताः कुशकायाः, वृद्धाः, क्षीरदाने असमर्थाः
च सन्ति इदानीम् । अतः गृहे यत् क्षीरं प्राप्यते
तत् अपर्याप्तं भवति स्म । गिरिधारिलालः
अचिन्तयत् यत् नगरं गत्वा उत्तमा बहुक्षीरदा
गौः क्रेतव्या इति ।

विपणिं गतः सः उत्तमं धेनुद्वयं चितवान् ।
मूल्यविषये चर्चा अपि कृता । अपेक्षितेन

मूल्येन धेनुद्वयं दातुं सिद्धः अपि अभवत्
विक्रेता ।

तावता श्रेष्ठिना स्मृतं यत् धनस्यूतः गृहे
एव परित्यक्तः इति । सकृत् तस्य मनः
मुकुलितं जातम् । 'चर्चा कृत्वा मूल्यनिश्चयः

छुरिकां स्वीकृत्य ऋणस्य दानम्
अङ्गीकृतवान् सः कुसीदवणिक् ।
'सप्ताहाभ्यन्तरे प्रत्यागत्य धनं
प्रत्यर्प्य एतां छुरिकां नेष्यामि' इति
उक्त्वा गिरिधारिलालः धनं
स्वीकृत्य ततः निर्गतवान् ।

धेनुद्वयं क्रीत्वा कस्यचित्
तरुणस्य साहाय्यं प्राप्य तत्
उभयं गृहं नीतवान् सः ।
भोजनमात्रदानम् अपि अङ्गी-
कृत्य साहाय्यं कर्तुं सज्जः
आसीत् सः तरुणः ।

ततः सप्ताहः अतीतः
चेदपि गिरिधारिलालः धनं
प्रत्यर्पयितुं न आगतः एव ।

कृतः अस्ति । 'श्वः धनं दास्यते' इति उक्तं
चेत् धेनुविक्रेता न अङ्गीकुर्यात् । अन्यत्र गत्वा
सः धेन्वोः विक्रयणं चिन्तयेत् एव । अतः
अद्य नगरे एव कथमपि धनं प्राप्तव्यम् ।
अन्यथा धेनुद्वयं क्रेतुं न शक्येत' इति
अचिन्तयत् सः ।

ततः सः ऋणदातुः अन्वेषणाय ततः
गतः । अनतिदूरे एव कश्चन कुसीदवणिक्
तेन दृष्टः । सः तस्य समीपं गतवान् ।

सः कुसीदवणिक् अवदत् यत् कस्यचित्
प्रतिभूत्वं दातव्यं, न्यासरूपेण किमपि
स्थापनीयं वा इति ।

गिरिधारिलालस्य समीपे सुवर्णत्सरयुक्ता
छुरिका काचित् आसीत् । पितामहेन दत्ता
आसीत् सा । प्रयाणसमये सर्वदा सः ताम्
आत्मना सह नयति स्म आत्मरक्षणाय । तां

अपरः सप्ताहः अतीतः । मासः अपि
अतीतः । अन्यः मासः अपि अतीतः । किन्तु
श्रेष्ठिनः दर्शनं तु नास्ति ।

कुसीदवणिक् तां छुरिकां हस्तेन गृहीत्वा
अचिन्तयत् - 'एतां स्वीकृत्य मया किं वा
करणीयम् ? एतस्याः विक्रयणतः मया कियत्
धनं प्राप्येत ? मत्तः एतां छुरिकां को वा
क्रीणीयात् ? एतस्याः विक्रयणाय प्रयासः
कृतः चेत् जनाः माम् उपहसेयुः अपि' इति ।
अतः सः छुरिकायाः विक्रयणविचारम् एव
परित्यक्तवान् ।

सः कश्चित् सेवकं कालीवनग्रामं प्रति
प्रेषितवान् । सः सेवकः दिनद्वयं यावत् तत्र
अतिष्ठत् । तथापि तेन गिरिधारिलालस्य
दर्शनम् एव न प्राप्तम् । अतः सः निराशतया
प्रत्यागतः ।

केशाञ्चित् दिनानाम् अनन्तरं कुसीदवणिक् अपरं सेवकं श्रेष्ठिगृहं प्रति प्रेषितवान् । अस्वास्थ्यव्याजं कथयन् श्रेष्ठी एतदवसरे अपि दर्शनदानं निराकृतवान् । 'अचिरात् एव आगत्य धनं प्रत्यर्प्य छुरिकां नेष्यामि' इति वार्ता सेवकद्वारा प्रेषितवान् गिरिधारिलालः । कुसीदवणिक् अनन्यगतिकतया एतस्मिन् वचने विश्वासं कुर्वन् कानिचन दिनानि प्रतीक्षितवान् । तथापि किमपि प्रयोजनं न सिद्धम् । 'धनप्राप्त्यर्थम् अन्यः एव उपायः चिन्तनीयः' इति निश्चितवान् सः ।

कुसीदवणिजः क्षौरिकस्य नाम सुखरामः इति । सुखरामः यदा क्षौरार्थम् आगतः तदा कुसीदवणिक् गिरिधारिलालस्य धनस्वीकारं, छुरिकायाः न्यासीकरणादिकं च निवेद्य अवदत् - 'द्वित्राः मासाः अतीताः चेदपि गिरिधारिलालः छुरिकां नेतुं न आगतः । दौर्भाग्यवशात् सा छुरिका इदानीं विनष्टा अस्ति । तथापि कापि चिन्ता नास्ति मम । धनिकः तु धनं न प्रत्यर्पयेत् एव । अतः छुरिकाप्रत्यर्पणस्य प्रसङ्गः अपि दूरापास्तः' इति ।

क्षौरिकाः जनात् जनं, ग्रामात् ग्रामं च वार्तायाः प्रापणे निपुणाः भवन्ति इति कुसीदवणिक् जानाति स्म । तत्रापि लुण्ठनहननवञ्चन-चौर्यादिवार्ताः अत्यल्पे एव काले प्रसृताः भवन्ति ।

कुसीदवणिजा यथा चिन्तितं तथा एव प्रवृत्तम् । गिरिधारिलालस्य गृहं प्रति केश-कर्तनार्थं गतः सुखरामः आत्मना कुसीद-वणिजः गृहे श्रुतां वार्ताम् उत्साहेन गिरि-धारिलालम् अश्रावयत् । एतस्य श्रवणात् गिरिधारिलालः नितरां सन्तुष्टः जातः ।

सः अचिन्तयत् - 'एतावता एषा वार्ता ग्रामजनैः बहुभिः ज्ञाता स्यात् एव । कुसीद-वणिक् न्यासरूपेण स्थापितायाः सुवर्ण-छुरिकायाः प्रत्यर्पणे असमर्थः अस्ति इदानीम् इत्येतत् अपि तैः अवगतं स्यादेव । अतः मया बहुभिः ग्रामीणैः सह सम्भूय कुसीद-वणिजः गृहं प्रति गन्तव्यम् । छुरिका प्रत्यर्पणीया इति वक्तव्यं च । गमनसमये धनम् अपि नेतव्यं, येन धनप्रत्यर्पणं मया चिन्तितम् इत्येतत् प्रमाणितं स्यात् । स तु छुरिकां प्रत्यर्पयितुं नार्हति । तदा मया धनं प्रत्यर्पणीयम् अपि न भविष्यति । विना क्लेशं व्यवहारः

मदनुकूलः भविष्यति' इति ।

अतः अनन्तरदिने एव बहुभिः सह
सः कुसीदवणिजः गृहम् अगच्छत् ।
कुसीदवणिक् स्वस्य असहायकतां
प्रदर्शयन् छुरिकायाः अदर्शनवार्ताम्
अश्रावयत् ।

“मया भवत्समीपे न्यासरूपेण
छुरिका स्थापिता इति केन वा चोरेण
ज्ञातं स्यात् ? अन्यच्च छुरिकामात्रम् एव
कथं वा चोरितं भवेत् ? सा गृहे एव
कुत्रचित् स्यादपि । किं भवता गृहे सर्वत्र
अन्विष्टम् ? पुनरपि प्रयत्नं करोतु तावत्”
इति उच्चस्वरेण अबदत् गिरिधारिलालः ।

‘मम उच्चं स्वरं श्रुत्वा जनाः सम्मिलिताः
भवन्ति । जनानां पुरतः एषः कुसीदवणिक्
असहायकतां प्रदर्शयिष्यति । छुरिका न
प्रत्यर्प्यते इत्यतः एषः व्यवहारः समाप्तः
भविष्यति’ इति चिन्तनम् आसीत् गिरिधारि-
लालस्य । अतः तस्य मुखे मन्दहासः विलसति
स्म ।

म्लानमुखः सन् एव कुसीदवणिक् पुनरपि
गृहस्य अन्तः गतवान् । गिरिधारिलालश्च
स्वस्य धनस्यूतं पुनः पुनः स्पृशन् एव इतस्ततः
पश्यति स्म । ‘एतेन धनप्रत्यर्पणाय अहं सज्जः
अस्मि इति जनाः भावयन्ति’ इति तस्य
चिन्तनम् आसीत् ।

किञ्चित्कालानन्तरं कुसीदवणिक् गृहात्
बहिः आगत्य - “श्रेष्ठिवर्य ! भवतः छुरिका
प्राप्ता मया । मया कुत्रचित् सुरक्षिततया
स्थापिता आसीत् सा । तत् स्थलं च विस्मृतम्
आसीत् । इदानीं सौभाग्यवशात् सा प्राप्ता

मया । कृपया स्वीकरोतु एताम् ।
ऋणधनं च प्रत्यर्पयतु । दीर्घ-
कालात् अनुवर्तमानः एषः
व्यवहारः अद्य समाप्तिं गच्छतु” इति
अबदत् ।

एतत्सर्वं जनानां पुरतः एव प्रवृत्तम् आसीत् ।
अतः गिरिधारिलालेन अनन्यगतिकतया ऋणं
संवृद्धिं प्रत्यर्पणीयम् एव अभवत् । अतः
तस्य मुखं विच्छाद्यं जातम् । सः कुसीदवणिजे
धनं दत्त्वा विना प्रतिवचनं शिरः अवनमय्य
वेगेन ततः निर्गतवान् ।

एतदनन्तरं गिरिधारिलालस्य कृपणता
अपि सर्वथा न्यूना जाता । तदीयाः कर्मकराः
ततः आरभ्य प्रतिमासं नियततया भृतिं प्राप्त-
वन्तः ।

वाणिज्यस्य रहस्यम्

क मलापुरं किञ्चन लघुनगरम् । रमाकान्तः
तत्र सुवर्णाभरणवाणिज्यं करोति स्म ।
यदा सः आकस्मिकं मरणं प्राप्तवान् तदा
तदीयः पुत्रः रङ्गनाथः सुवर्णवाणिज्यस्य
उत्तराधिकारी जातः । तस्मिन् वाणिज्ये तस्य
अभिरुचिः न आसीत् । अतः वाणिज्य-
व्यवहारे विशेषास्थां न दर्शितवान् सः । सदा
विनोदे, मनोरञ्जकेषु कार्यक्रमेषु, खादने च
मग्नः भवति स्म सः । आये व्यये वा तस्य
अवधानं न आसीत् ।

कदाचित् रङ्गनाथः उद्याने इतरस्ततः सञ्चरन्
आसीत् । तदा आभरणविभागस्य प्रमुखः
अवधानी तत्समीपम् आगत्य अवदत् -
“श्रीमन् । अन्यप्रदेशीयः कश्चन वणिक्
एतस्मिन् नगरे सुवर्णाभरणापणम् आरभते
इति श्रुतम् । एतद्विषये किमपि करणीयम् ।
स्पर्धां सम्मुखीकृत्य अस्माभिः कथं वाणिज्यं
विस्तारयितुं शक्येत इति चिन्तनं करणीयम् ।

सम्भाव्या हानिः कथमपि निवारणीया एव”
इति ।

तदा रङ्गनाथः उच्चैः हसन् अवदत् -
“अस्माकं समीपे कुशलाः स्वर्णकाराः बहवः
सन्ति । अस्माभिः निर्मितानि आभरणानि क्रेतुं
जनाः अहमहमिकया आगच्छन्ति अपि ।
अतः नूतनस्य आपणस्य विषये कापि चिन्ता
न करणीया । अस्माकं कोऽपि क्लेशः न
भविष्यति” इति ।

ततः मासाभ्यन्तरे नूतनः वणिक् तस्मिन्
नगरे आपणम् आरब्धवान् । अनन्तरं द्वि-
मासाभ्यन्तरे तस्य आपणस्य ख्यातिः प्रवृद्धा ।
अधिकङ्कथया गत्वा जनाः तस्मात् आपणात्
आभरणानि क्रीतवन्तः । अतः रङ्गनाथस्य
आयः सर्वथा क्षीणः जातः । कर्मकरेभ्यः
मासिकं वेतनं दातुम् अपि तत्समीपे धनं न
आसीत् ।

‘यत्र आदरः न्यूनः तस्मिन् नगरे वासात्

किमपि प्रयोजनं नास्ति' इति विचिन्त्य सः कदाचित् पत्नीपुत्रादीन् अपि अनुक्त्वा रात्रौ गृहात् निर्गतवान् । कुत्र गन्तव्यम् इति तु सः एव न जानाति स्म । निरन्तरं गतवान् सः । अनन्तरदिने प्रातःकाले श्रान्तिनिवारणाय सः कस्यचित् वृक्षस्य अधः उपाविशत्, नेत्रे न्यमीलयत् च ।

तदवसरे एव भूस्वामी सूर्यभूपतिः क्षेत्रादिकं परिशील्य प्रत्यागच्छन् आसीत् । सः वृक्षस्य अधः शयानं रङ्गनाथं दृष्ट्वा अचिन्तयत् - 'सामान्यदर्शनात् एव भासते यत् एषः उच्चैः कुले जन्म प्राप्तवान् इति । किमपि अस्वास्थ्यम् एतं बाधते इति भाति' इति । अतः सेवकान् आदिष्टवान् यत् एतं मम अतिथिगृहं प्रति नयन्तु इति ।

सेवकाः रङ्गनाथं कुलगोत्रादिकं पृष्ठवन्तः । महत्याः श्रान्तेः कारणतः रङ्गनाथः स्पष्टतया किमपि न उक्तवान् । सेवकाः तं वृषभशकटे उपवेश्य अतिथिगृहं नीतवन्तः । स्नान-भोजनादिनिमित्तं योग्या व्यवस्था अपि कृता । किन्तु रङ्गनाथः तु स्वस्य नाम ग्रामादिकं वा न उक्तवान् एव ।

तस्यां रात्रौ लुण्ठाकानां कक्षेण गणः भूस्वामिनः गृहं प्रवेष्टुं प्रयासम् अकरोत् । रक्षकाणाम् उच्चध्वनिं श्रुत्वा भूस्वामी सेवकाः च जागरिताः जाताः । भूस्वामी खड्गशूल-बाणवारादीनि रक्षणायुधानि सेवकेभ्यः दत्त्वा लुण्ठाकानां सम्मुखीकरणाय स्वयं प्रस्थितवान् ।

पञ्चदशनिमेषाभ्यन्तरे लुण्ठाकाः अवगत-

वन्तः यत् अत्र अस्माकं जयः न शक्यः इति ।
तेषु केचन व्रणिताः अपि जाताः । अतः ते
युद्धं परित्यज्य पलायितवन्तः ।

अतिथिगृहस्य पुरतः स्थित्वा रङ्गनाथः
एतत्सर्वं पश्यन् एव आसीत् । एतां घटनां
भूस्वामिनः व्यवहारं च दृष्ट्वा सः महत् आश्चर्यम्
अनुभूतवान् ।

अनन्तरदिने प्रातः भूस्वामिनः समीपं गत्वा
सः तं नमस्कृत्य अवदत् - "महोदय ! भवतः
भवने सेवकाः बहवः सन्ति एव । तथापि
चोराणां सम्मुखीकरणाय भवता स्वयं किमर्थं
गतम् ? अपायबहुले एतादृशे कार्ये सेवकाः
एव प्रेषणीयाः, न तु स्वयं गन्तव्यम् । भवतः
स्तरस्य अनुगुणः नास्ति एषः व्यवहारः"
इति ।

तदा भूस्वामी हसन् अवदत् - "सेवकाः
बहवः सन्ति इति चिन्तयित्वा लुण्ठाकानां
सम्मुखीकरणाय अगमनं न उचितम् । सर्वेषु
अपि कार्येषु अस्माभिः सहस्थितिः दर्शिता
चेत् एव कर्मकरेषु धैर्यं प्रीतिः च उत्पद्यते"
इति ।

भूस्वामिनः उत्तरस्य श्रवणात् रङ्गनाथेन

आत्मनः दोषः ज्ञातः - सुवर्णवाणिज्ये या
असावधानता दर्शिता तस्याः कारणतः एव
मया हानिः अनुभूता इति ।

'कर्मकरेषु एव सर्वस्य वाणिज्यस्य भारस्य
अर्पणं न उचितम्' इति ज्ञात्वा सः भूस्वामिनं
स्वस्य नाम-परिचयादिकं निवेद्य अवदत् -
"महाशय ! अद्य भवतः कारणतः मया
वाणिज्यस्य रहस्यं ज्ञातम् । सफलजीवनस्य
अपि एतदेव रहस्यम् इति चिन्तयामि अहम् ।
इतः गमनाय कृपया अनुज्ञा देया भवता"
इति ।

एतानि वचनानि श्रुत्वा भूस्वामी नितरां
सन्तुष्टः । सः रङ्गनाथाय किञ्चित् धनम्
आभरणानि च दत्त्वा तं प्रेषितवान् । तस्य
रक्षणाय कांश्चन सेवकान् अपि प्रेषितवान्
सः ।

रङ्गनाथः कमलापुरं प्रत्यागतः । भूस्वामिना
दत्तं धनम् उपयुज्य सः पुनरपि वाणिज्यम्
आरब्धवान् । अल्पे एव काले 'दक्षः वणिक्'
इति ख्यातिः अपि प्राप्ता तेन ।

जनाः तम् उद्दिश्य अवदन् यत् पिता इव
एषः अपि समर्थः एव वणिक् इति ।

महिमान्विता शिला

सवितुपुरे सोमः नन्दः चेति उभौ सुहृदौ निवसतः स्म । नन्दः विवेकी । सदा विचिन्त्य प्रवर्तते सः । किन्तु सोमः न तथा । त्वराशीलः सः विना श्रमं यत् प्राप्येत तद्विषये आसक्तः ।

कदाचित् तौ उद्योगान्वेषणाय राजधानीं प्रागे प्रस्थितवन्तौ । मध्येमार्गं ताभ्याम् आतपकारणतः मूर्च्छा गतः कश्चन संन्यासी दृष्टः । उभौ अपि तस्मिन् दयां प्राप्य कासारतः जलम् आनीय प्रथमोपचारं कृतवन्तौ । सचेतनतां गताय तस्मै पानाय जलम् अपि ताभ्यां दत्तम् ।

एतस्मात् सन्तुष्टः सः संन्यासी तयोः नामधामादिकं ज्ञात्वा अवदत् - “वत्सौ ! भवन्तौ सदृणसम्पन्नौ । अहं भवतोः कृते

एकैकां शिलां ददामि । तां शिरसि संस्थाप्य मनसि यत् याच्यते तत् प्राप्यते । योग्ये काले एतस्य योग्यः उपयोगः क्रियताम्” इति । ततः सः तौ आशीर्वादेन अनुगृह्य ततः निर्गतवान् ।

ततः चत्वारि दिनानि प्रयाणं कृत्वा तौ राजधानीं प्राप्तवन्तौ । कस्याञ्चित् धर्मशालायां ताभ्यां वासः कृतः । विश्रान्तिसमये तौ त्रिभिः यात्रिभिः क्रियमाणं मन्दस्वरीयं सम्भाषणं श्रुतवन्तौ ।

कश्चित् अवदत् - “एतावन्ति आभरणानि मया अद्यैव दृष्टानि । इदानीं वयं न दरिद्राः” इति ।

अपरः अवदत् - “राज्ञः कोषागारे चौर्यम् एवं लीलया भवेत् इति कदापि मया न चिन्तितम् आसीत्” इति ।

अन्यः अवदत् - “वयं शीघ्रम् एव इतः निर्गच्छाम । अन्यथा रक्षकभटाः अस्मान् गृह्णीयुः” इति ।

उभौ अपि एतत् सम्भाषणं श्रुतवन्तौ । नन्दः अचिन्तयत् यत् एते कथञ्चित् राजभटैः ग्राहणीयाः इति । सोमः अचिन्तयत् - “एषा

सम्पत्तिः मदधीना करणीया' इति ।

चोराणां निद्राप्राप्तेः अनन्तरं सोमः मुनिना दत्तं शिलाखण्डं शिरसि संस्थाप्य मनसि अवदत् - 'चोराणां समीपे स्थितानि सर्वाणि आभरणानि मम स्यूते भवन्तु' इति ।

ततः सर्वाणि आभरणानि सोमस्य स्यूतं प्रति आगतानि । जागरितः नन्दः एतत् सर्वं पश्यन् आसीत् ।

मध्यरात्रसमये केचन रक्षकभटाः धर्मशालाम् आगताः । 'चोराः अत्र सन्ति इति श्रुतम् अस्माभिः' इति अवदन् ते । नन्देन एतत् वचनं श्रुतम् ।

चौयम् अकृतवान् अपि सोमः इदानीं रक्षकभटैः गृहीतः भविष्यति इति विचिन्त्य सः मुनिना दत्तं शिलाखण्डं शिरसि संस्थाप्य मनसि अवदत् - 'सोमस्य स्यूते स्थितानि आभरणानि कोषागारं प्रति गच्छन्तु' इति ।

सैनिकाः धर्मशालायां सर्वत्र अन्वेषणं कृतवन्तः । तावता राजभवनात् आगताः चत्वारः भटाः तान् अवदन् यत् आभरणानि कोषागारस्य कोणे लब्धानि इति ।

एतत् श्रुत्वा चोराः आश्चर्यम् अनुभवन्तः - 'अस्माकं प्रथमं चौर्यम् एतत् । अत्र असाफल्यं प्राप्तम् अस्माभिः । दण्डप्राप्तितः दैवात् वयं रक्षिताः । इतः परं वयं परिश्रमेण कार्यं कुर्वन्तः उत्तमं जीवनं यापयाम' इति परस्परम् अवदन् ।

रक्षकभटानां दर्शनतः सोमः आदौ भीतः । किन्तु 'नन्दः रक्षणम् अकरोत्' इति यदा

अधिकाः अद्वाः प्राप्तव्याः चेत् ..

“अधिकाः अद्वाः प्राप्तव्याः चेत् किं करणीयम् ?” इति अपृच्छत् अध्यापकः ।

एकैकः अपि विद्यार्थी एकैकम् उत्तरम् अवदत् ।

‘श्रद्धया पठनीयम्’ इति उक्तवान् कश्चित्

‘बुद्धिमत्ता आवश्यकी तदर्थम्’ इति अवदत् अपरः ।

‘यत् वयं पठितवन्तः तत् अवलम्ब्य एव परीक्षायां प्रश्नाः पृष्टाः स्युः’ इति अवदत् अन्यः ।

अन्ते कश्चित् अवदत् - ‘आचार्य ! वयं यथा सम्यक् अवगच्छेम तथा अध्यापनीयं भवता’ इति ।

- आर्. जाह्नवी, नागपुरम्

ज्ञातं तदा सः गतचिन्तः जातः ।

‘अग्रे मया एतादृशी मूर्खाता न करणीया’ इति सः निश्चितवान् । सः नन्दं प्रीत्या आलिङ्ग्य स्वस्य सङ्कल्पं श्रावितवान् । मित्रे परिवर्तनं कर्तुं समर्थं शिलाखण्डं दत्तवते संन्यासिने मनसा कृतज्ञतां समर्पितवान् नन्दः ।

- जि. जि. जोशी, S/o जी. बीबा जोसेफ्
हैदराबाद्

वार्ताविशेषः

अल्पवयस्कः पदवीधरः

ची नदेशे लियानिङ्गप्रदेशे पाश्चिन्नगरे जन्म प्राप्तवान् झाङ्गु क्सिङ्ग्याङ्गः तियाञ्चिन्नगरे स्थिते तान्त्रिकमहाविद्यालये छात्रत्वेन स्वस्य नाम पञ्जीकारितवान् अस्ति । सः राष्ट्रस्तरीयायां महाविद्यालयीयायां प्रवेशपरीक्षायां (NCEE) ५०५ अङ्कान् प्राप्य उत्तीर्णतां प्राप्तवान् अस्ति । उत्तीर्णतायै यावन्तः अङ्काः प्राप्तव्याः ततोऽपि ४७ अङ्काः आधिक्येन प्राप्ताः सन्ति तेन । एतत्सर्वं कुतवतः तस्य झाङ्गुक्सिङ्ग्याङ्गस्य वयः अस्ति १० वर्षाणि ! अतः अल्पवयस्कः महाविद्यालयच्छात्रः सः एव अस्ति जागतिकस्तरे । षड्वर्षात्मकं प्राथमिकशालाध्ययनं सः वर्षद्वयाभ्यन्तरे समापितवान् । पुनः वर्षद्वयाभ्यन्तरे सः कनीयमाध्यमिकस्तरीयं वर्षत्रयात्मकम् अध्ययनं समापितवान् । ततः २००४ तमे वर्षे

तेन पदवीधरत्वम् आसादितम् । सः अन्येभ्यः छात्रेभ्यः वयसा कनिष्ठः इत्यतः अध्ययनकाले पित्रा सह आगमनाय तस्मै अनुमतिः दत्ता अस्ति महाविद्यालयेन । झाङ्गुक्सिङ्ग्याङ्गस्य प्रतिभा असाधारणी इत्यतः तस्य अध्यापनाय व्यवस्थायाः कल्पनं स्पर्धाहानसूचकम् एव अस्ति इति वदति महाविद्यालयः ।

सस्यारोपणे विक्रमः

त मिल्बुनाडुराज्ये नागपट्टनजनपदे स्थितयोः तभयोः ग्रामयोः जनाः विक्रमसाधकपरिमाणेन सस्यानि आरोप्य अपि न श्रान्ताः । २००२ तमे वर्षे समुद्रतीरप्रदेशे आरोपिताः सहस्राधिकसङ्ख्याकाः केसुयारिनावृक्षाः गते वर्षे डिसेम्बरमासे प्रवृत्तात् सुनामी-आक्रमणात् जनान् यत् अरक्षन् सा एव तेषाम् एतस्य प्रयासस्य मूलप्रेरणा । नलुवेदपतिग्रामोणाः वर्षद्वयात् पूर्वं २३ घण्टाभ्यन्तरे ५०,२४४ सस्यानि आरोपितवन्तः आसन् । तदवसरे एषः आसीत् अद्वितीयः विक्रमः । किन्तु गते वर्षे गान्धिजयन्तीदिने २४ घण्टाभ्यन्तरे ४७ एकर्मिते प्रदेशे २,५४,४६४

सस्यानि आरोप्य नलुवेदपतिपुष्पवनग्रामजनाः पूर्वतनस्य विक्रमस्य अद्वितीयतां भञ्जितवन्तः सन्ति । एतस्मिन् सस्यारोपणकार्यक्रमे ३०० कृषिकाः भागम् अवहन् । अक्टोबरमासस्य प्रथमे दिनाङ्के अपराह्णे ३.४० वादने तैः सस्यारोपणम् आरब्धम्, अनन्तर-दिने तस्मिन् एव समये तस्य कार्यस्य मङ्गलम् उक्तं च । स्वतन्त्रैः परिवीक्षकैः एतत् जागतिकविक्रम-कृत्यम् अक्षिसात्कृतम् ।

चतुरा स्नुषा

सदानन्दः सरस्वत्याः एकमात्रपुत्रः । बाल्ये एव तेन पितृवियोगः प्राप्तः आसीत् । अतः सरस्वती एव तं पोषितवती आसीत् प्रीत्या । पञ्चविंशतिः वर्षाणि अतीतानि चेदपि सः किमपि कार्यं कर्तुं कौशलं न प्राप्तवान् । शिक्षणे अपि अनिपुणः आसीत् सः ।

सरस्वती कोपस्वभावा । लघुना अपि कारणेन सा असन्तोषं प्राप्नोति स्म । प्रतिवेशिभिः सह तस्याः व्यवहारः रूक्षः भवति स्म । अल्पः अपि अंशः तस्यै न रोद्धते चेत् सा स्फुरितैः शब्दैः निन्दति स्म । व्ययविषये महतीं कृपणतां दर्शयति स्म अपि सा ।

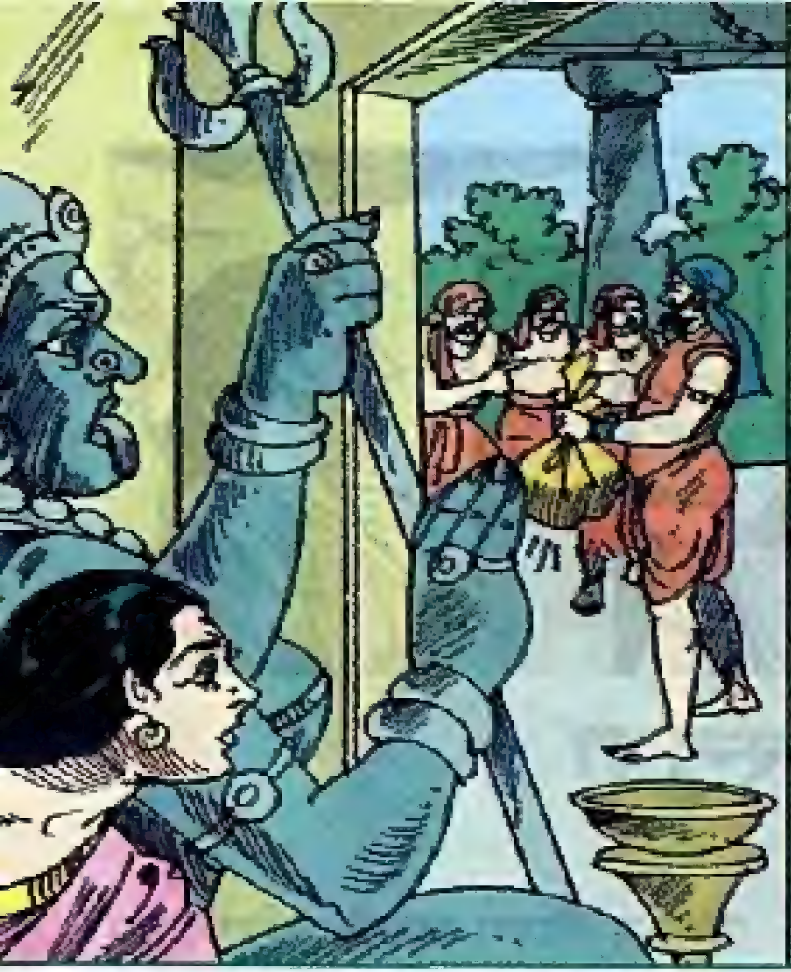
यद्यपि तस्याः उत्तमा सम्पत्तिः आसीत्, तथापि तस्याः स्वभावस्य कारणतः कन्यापितरः सदानन्दाय कन्यां दातुम् उत्सुकाः न आसन् । अन्ते दूरग्रामे निर्धनकुले जाता कान्तिवती कन्यका वधूरूपेण आनीता तया । तस्याः नाम भवानी इति ।

पतिगृहम् आगता भवानी अचिरात् एव श्वश्रूवाः स्वभावं व्यवहारं च ज्ञातवती । सरस्वती सदा भवान्याः द्वारा बहूनि कार्याणि कारयति स्म । भवती सम्यक् कार्यं न करोति इति स्नुषां सदा निन्दति स्म अपि । स्नुषाविषये कटुवचनानि सदा निर्गच्छन्ति स्म तस्याः मुखात् ।

मम माता मत्पत्नीविषये कर्मकरीवत् व्यवहरति इति सदानन्दः सम्यक् जानाति स्म । तथापि मातुः क्रोधात् भीतः सः मौनेन तिष्ठति स्म । सरस्वती चिन्तयति स्म यत् यदि अहं स्नुषां निन्दनेन न दण्डयेयं तर्हि सा मम पुत्रं स्वाधीनं कृत्वा आदेशदानेन स्वस्य इच्छायाः अनुगुणं प्रवर्तयेत् इति ।

एवमेव दिनानि गतानि । शीतकाले गृहस्य वाटिकायां वृन्ताकाः बहवः प्रवृद्धाः । भवान्यै वृन्ताकेन निर्मिताः व्यञ्जनादयः विशेषतः रोचन्ते स्म । किन्तु सरस्वती स्वनिमित्तं पुत्र-

विवाहं समाप्य चतुर्थे दिने प्रत्यागता सरस्वती गृहे वृन्ताकानां सङ्ग्रहम् अदृष्ट्वा महता क्रोधेन पुत्रम् अवदत् - "भवतः पत्नी चोरी अस्ति । अद्य तथा वृन्ताकाः चोरिताः । न जाने अग्रिमेषु दिनेषु सा किं किं चोरयेत् इति । गृहस्य अमूल्यानि सर्वाणि वस्तूनि चोरयेत् अपि सा । एषा अस्मद्गृहे न तिष्ठेत् । सर्पाय क्षीरं दत्तम् अस्माभिः । एताम् अद्यैव जीर्णे देवीमन्दिरे परित्यज्य आगच्छतु । श्वः अपि यदि एषा सजीवं तिष्ठेत् तर्हि किं करणीयम् इति चिन्तयाम्" इति ।

सदानन्दः मातुः कोपस्य शमनार्थं, तां बोधयितुं च बहुधा प्रयत्नं कृतवान् । किन्तु ततः किमपि प्रयोजनं न सिद्धम् । ततः अनन्यगतिकतया सः पत्नीं देवीमन्दिरे परित्यज्य आगतवान् । आत्मनः कृत्यार्थं नितरां लज्जाम् अनुभूतवान् सः ।

शीतकालः सः । पञ्चदशनिमेषाभ्यन्तरे एव भवानी शैत्यपीठां सोढुम् असमर्था जाता । पार्श्वे एव देवीमन्दिरम् अस्ति, किन्तु तत्र पूजादिकं न प्रचलति इति सा जानाति स्म । शैत्यतः आत्मनः रक्षणाय सा मन्दिरस्य अन्तः गतवती । अत्रान्तरे तथा केषाञ्चित् पादध्वनिः श्रुतः । सा झटिति देव्याः मूर्तेः पुष्टतः निलीय स्थितवती ।

अल्पे एव काले चत्वारः चोराः तत्र आगताः । गर्भगृहस्य पुरतः उपविश्य चौर्येण प्राप्तानां वस्तूनां विभागे ते मग्नाः । विभाग-विषये तेषु विवादः उत्पन्नः । 'एषः मम भागः' इति वदन् कश्चन चोरः कानिचन आभरणानि स्वीकृतवान् ।

निमित्तं च यावत् आवश्यकं तावदेव व्यञ्जनं करोति स्म । अतः भवान्या व्यञ्जनस्य अल्पः भागः अपि कदापि न प्राप्यते स्म ।

कदाचित् सरस्वत्याः भगिन्याः पुत्रस्य विवाहः निश्चितः । विवाहार्थं सरस्वत्या अवश्यं गन्तव्यम् आसीत् । गमनात् पूर्वं सा सुधाम् आहूय - "प्रतिदिनं भवत्या वृन्ताकाः सङ्ग्रहणीयाः, कण्डोले स्थापनीयाः च । अहं विवाहात् प्रत्यागत्य विपणौ तेषां विक्रयणं करिष्यामि । एकमपि फलं भवत्या न उप-योक्तव्यम्" इति उक्त्वा पुत्रेण सह विवाहाय निर्गतवती ।

श्वश्र्वाः पत्युः च निर्गमनस्य अनन्तरं भवानी वाटिकास्थानि फलानि सर्वाणि सङ्गृह्य व्यञ्जनं कृत्वा आकण्ठं भुक्तवती । प्रतिदिनम् एवमेव प्रवृत्तम् ।

‘‘कथम् एतत् शक्येत ? प्रमुखः भागः भवता एव स्वीकृतः चेत् अस्माभिः किं प्राप्येत ?’’ इति अवदत् अपरः ।

‘‘चतुर्भिः समानः भागः प्राप्येत’’ इति अवदत् अन्यः ।

भवानी सर्वं शृण्वती आसीत् । देव्या आविष्टा इव सा अवदत् - ‘‘मम भागः कः ? भवतां कण्ठं भञ्जयित्वा रक्तं पास्यते मया’’ इति ।

एतत् श्रुत्वा - ‘‘अहो, देवी कुपिता अस्ति !’’ इति वदन्तः चोराः भीताः सन्तः ततः पलायितवन्तः ।

‘मया दुस्साहसम् एव कृतम्’ इति चिन्तयित्वा भवानी आश्चर्येण स्तब्धा । क्षण-कालं विचिन्त्य सा तत्रत्यानि आभरणानि श्रुत्वा प्रातःकालाभ्यन्तरे गृहं प्रत्यागता ।

प्रातः गृहस्य पुरतः जलं सिञ्चन्ती स्थिता सरस्वती भवानीं दृष्ट्वा नितराम् आश्चर्ययुक्ता । सा महता आश्चर्येण स्नुषां पश्यन्ती - ‘‘भवती भवानी एव ननु ! मया बाल्ये कामाक्षीदेवी दृष्टा आसीत् । सा इव एव अस्ति भवती’’ इति अवदत् ।

तदा भवानी मन्दहासपूर्वकम् उक्तवती - ‘‘आर्यायाः कामाक्षीदेव्याः कृपातः एव एतानि आभरणानि मया प्राप्तानि । शैत्यात् अन्धकारात् च भीता अहं मूर्तेः पृष्ठतः निलीय स्थिता आसम् । अल्पे काले मन्दिरे महान् प्रकाशः दृष्टः । काश्चन सौभाग्यवत्यः तत्र दृष्टाः । ‘एतानि आभरणानि भवत्यै । वयं देव्याः सेविकाः । एतानि देव्याः प्रसादः इति भाव्यताम्’ इति माम् उक्त्वा ताः एतानि

आभरणानि मह्यं दत्तवत्यः । तासां निर्गमनस्य अनन्तरम् अपि अहम् आभरणानि आश्चर्येण पश्यन्ती आसम् । तदा देवी मन्दस्वरेण उक्तवती - ‘वत्से ! जगति दारिद्र्यम् एव सर्वेषाम् अनर्थानां मूलम् । भवती निर्धनकुले जन्म प्राप्तवती । तदेव सर्वेषां कष्टानां निदानम् । भवतीम् उद्दिश्य केन किम् उक्तं, कथं च व्यवहृतम् इति अहं जानामि । भवत्याः श्वश्रूः विगतकोपा भवतु । मया यथा करुणामयत्वं प्रदर्शितं तथैव सा अपि व्यवहरतु’ इति । ततः अहम् आभरणानि धृत्वा अत्र आगता’’ इति ।

एतस्य श्रवणात् सरस्वती सन्तुष्टा जाता । सा स्नुषां गृहस्य अन्तः नीतवती । अल्पे एव काले तस्याः मनसि इच्छा उत्पन्ना यत् मया अपि मन्दिरं गत्वा आभरणानि प्राप्तव्यानि

इति । अतः सा तस्यां रात्रौ देवीमन्दिरं गत-
वती । देवीं साष्टाङ्गं नमस्कृत्य सा प्रार्थितवती
- “देवि ! अद्य आरभ्य अहं कोपं न
करिष्यामि । यथा भवत्या मम स्नुषा अनु-
गृहीता तथैव अहमपि अनुग्रहणीया । बहूनि
आभरणानि मह्यं दातव्यानि च” इति ।

सरस्वती इतोऽपि वक्तुम् इच्छति स्म ।
तावता तया पादध्वनिः श्रुतः । सा मूर्तेः पृष्ठतः
गत्वा स्थितवती । पूर्वदिने ये आगताः आसन्
ते एव चोराः अद्यापि आगताः । पूर्वदिने यः
कण्ठस्वरः श्रुतः सः देव्याः उत अन्यस्य इति
परीक्षितुम् इच्छन्ति स्म ते ।

तेषु अन्यतमः देवीं नमस्कृत्य अवदत् -
“अम्ब ! वयं न वृत्त्या चोराः । कदाचित्
लघुचौर्यं कृत्वा कथञ्चित् जीवामः वयम् ।
ह्यः इव अद्यापि वयम् आभरणैः सह आगताः
स्मः । अस्माभिः चौर्यम् अनुवर्तनीयम् उत न
इति कृपया आदिशतु भवती” इति ।

सरस्वती झटिति उच्चस्वरेण अवदत् -
“अये ! आभरणानि अत्रैव परित्यज्य गच्छन्तु
भवन्तः झटिति । अन्यथा अहं भवतः सर्वान्
खादिष्यामि” इति ।

अद्यतनः स्वरः अन्यः एव इति ज्ञातवान्
कश्चन चोरः मूर्तेः पृष्ठभागं गतवान् । तत्र
तेन सरस्वती दृष्टा । महान् क्रोधः प्राप्तः
तेन । सः सरस्वतीं हस्ते गृहीत्वा आकृष्य
अग्रे आनीतवान् । नितरां भीता सरस्वती
स्नुषया आनीतानाम् आभरणानां विषयम्
उक्तवती ।

हस्तच्युतानि आभरणानि पुनः प्राप्तुम्
इच्छन्तः चोराः सरस्वत्या सह तस्याः गृहं
गतवन्तः । श्वश्रूः एवमेव कुर्यात् इति भवानी
पूर्वम् एव चिन्तितवती आसीत् । अतः भू-
स्वामिनः सेवकान् आनायितवती आसीत्
सा । आगतान् चोरान् भूस्वामिसेवकाः गृहीत-
वन्तः । आभरणानि भूस्वामिने अर्पितवती
भवानी ।

भवान्याः चातुर्यं, समयप्रज्ञां, निष्कटतां
च दृष्ट्वा नितरां सन्तुष्टः भूस्वामी तस्यै
अमूल्यानि उपायनानि दत्तवान् । तस्य पत्ये
स्वस्य आस्थाने उद्योगः अपि तेन दत्तः ।

ततः आरभ्य सरस्वती भवानीं प्रमाद-
वशात् अपि न तर्जितवती । पुत्रीम् इव तां
प्रीत्या दृष्टवती सा ।

चन्दमामाप्रश्नावली - ३

Co-sponsored by
Infosys FOUNDATION,
Bangalore

यः समुचितम् उत्तरं दास्यति

सः अर्हति रू. २५०/-

पारितोषिकत्वेन*

अत्र ये प्रश्नाः भवन्ति तेषाम् उत्तराणि गतवर्षस्य (२००५) द्वादशसु सञ्चिकासु शीर्षकेषु कथासु वा सन्ति । यत् पठितं तस्य स्मरणतः उत्तरम् अविलम्बेन प्राप्यते । यदि न स्मर्येत तर्हि गतस्य वर्षस्य द्वादश अङ्कान् पुरतः संस्थाप्य पृष्ठेषु परिशील्य उत्तरं प्राप्यतां लीलया । आं, लीलाविषयः एव अस्ति अयम् ।

*एकाधिकजनाः यदि समुचितम् उत्तरं प्रेषयेयुः तर्हि तेषु पञ्च जनान् यादृच्छिकतया चित्वा तेषु पारितोषिकधनं वितीर्यते ।

भवद्भिः करणीयम् - १. उत्तराणि लेखनीयानि । २. नाम, वयः, (ऊनषोडशवर्षीयाः एव अत्र भागं वोढुम् अर्हाः) सङ्केतं (पिन्कोड्सहितं) च प्रेषयन्तु । ३. ग्राहकता अस्ति चेत् ग्राहकसङ्ख्या अपि लेखनीया । ४. पिहितपत्रस्य उपरि चन्दमामाप्रश्नावली - ३ इति लेखनीयम् । ५. एप्रिल्समाप्तिः पूर्वम् उत्तराणि अस्माभिः प्राप्तव्यानि । ६. जूनमासे परिणामः प्रकाशयिष्यते ।

१. एकादशवर्षपर्यन्तं सः सामान्यः बालः एव आसीत् । अग्रिमेषु वर्षेषु तस्य औन्नत्यं नितराम् अवर्धत । तस्मात् तेन विविधानि कष्टानि अनुभूतानि । तस्य नाम किम् ?
२. दासवंशस्य संस्थापकः कः ?
३. "योग्यं मूल्याङ्कनं कर्तुम् असमर्थः जनः अमूल्यं वस्तु प्राप्य अपि तस्य लाभं प्राप्तुं न अर्हति । मूर्खाः एव स्वस्य मूर्खतां सर्वेषां पुरतः प्रकटयन्ति" इत्येषा नीतिः कस्यां कथायां प्रतिपादिता ?
४. सः राजकुमारः कः, यश्च स्वस्य ज्ञानसम्पदः बलेन सहोदरौ जलराक्षसात् रक्षितवान् ?
५. जैनमतस्य उभे शाखे के ?
६. झरोष्ट्रियन्जनानां पूजास्थानस्य नाम किम् ?
७. मुम्बयीस्थः कश्चन तन्त्रशास्त्रज्ञः सुप्रसिद्धाय भारतीय-कलाकाराय एम्.एफ्.हुसेनाय १०१ कोटिं रूप्यकाणि दत्तवान् अस्ति शतस्य चित्राणां निर्माणाय । तस्य नाम किम् ?

८. अधोलिखितं चित्रं
कस्याः कथायाः ?

जीवनमौल्यानि

भवन्तः राज्ञः फिलिपस्य विषये जानन्त्येव ।
तस्य पुत्रः एव चक्रवर्ती अलेक्साण्डरः ।
क्रि.पू. ३३६ तमे वर्षे अलेक्साण्डरः अल्पे
एव वयसि सिंहासनम् आरूढवान् । तेन
बहवः देशाः जिताः । ईजिप्ट्पर्सियाप्रभृतयः
देशाः अपि तेन जिताः । भारतस्य कश्चन
भूभागः अपि आक्रान्तः आसीत् तेन ।

यद्यपि तेन बहवः देशाः जिताः, तथापि
प्रसिद्धस्य तत्त्वशास्त्रज्ञस्य अरिस्टाटलस्य
शिष्यस्य तस्य मनः तु न हि युद्धैकात्म्यम्
आसीत् । विदुषां संन्यासिनां च सहवासः तस्य
प्रियः आसीत् ।

अथेन्सुनगरस्य समीपे

डियोगोनसः नाम तत्त्वशास्त्रज्ञः निवसति स्म ।
अहङ्कारः दार्यः इत्यादयः तस्मै न रोचन्ते । स्वीये
विचारे दृढा मतिः आसीत् तस्य । तदीया
बुद्धिमत्ता सर्वत्र ख्याता आसीत् ।

कदाचित् चक्रवर्ती अलेक्साण्डरः डियो-
गोनसाय ऐश्वर्यं, तदीयेच्छानुगुणम् अन्यत्
उपायनं वा दातुम् ऐच्छत् । 'वासाय उत्तमं
गृहम् अपि नास्ति एतस्य' इति चिन्तयन् खिद्यते
स्म सः ।

“आर्य ! अहं किं साहाय्यं करवाणि ?”
इति कदाचित् तम् अपृच्छत् अलेक्साण्डरः ।

डियोगोनसेन झटिति उत्तरं किमपि न
उक्तम् । ‘कियत् ऐश्वर्यं प्रष्टव्यम् इति प्रायः

चिन्तयन् स्यात् एषः' इति अचिन्तयत् चक्र-
वर्ती । डियोगोनसेन किमपि न प्रार्थितम् एव ।
एतत् मौनम् असहमानः अलेक्साण्डरः स्वस्य
प्रश्नं पुनः उच्चारितवान् ।

तदा डियोगोनसः शान्ततया अवदत् -
“साहाय्यं करणीयम् एव इति बुद्धिः यदि भवति
स्यात् तर्हि किञ्चित् अपस्त्रियतां, येन अहं
सूर्यप्रकाशं प्राप्नुयाम्” इति ।

अलेक्साण्डरस्य पार्श्वे स्थिताः जनाः
अचिन्तयन् यत् उद्धतवचनम् उक्तवन्तम् एतं
चक्रवर्ती दण्डयेत् इति । किन्तु अलेक्साण्डरः
मौनेन किञ्चित् अपसृतवान् ।

सः स्वस्य अनुयायिनः अवदत् - “यदि
अहम् अलेक्साण्डरः न स्यां तर्हि डियोगोनसः
भवेयम्” इति ।

अलेक्साण्डरः डियोगोनसेन सह सह-

भोजनम् अपि विशेषतः इच्छति स्म । यद्यपि
डियोगोनसस्य भोजनम् अतिसामान्यं, तथापि
तदेव प्रियं भवति स्म चक्रवर्तिनः अपि
अलेक्साण्डरस्य ।

कदाचित् अरिस्टिपसः नाम अपरः तत्त्व-
शास्त्रज्ञः डियोगोनसस्य समीपम् आगतवान् ।
राज्ञा पुरस्कृतः सः वैभवजीवनं यापयति स्म ।

सः डियोगोनसस्य यवागुसेवनं दृष्ट्वा कदाचित्
अवदत् - “मित्र ! राज्ञः प्रसादनं कथं करणीयम्
इति यदि भवता ज्ञातं स्यात् तर्हि एवं यवागुः
सेवनीया न अभविष्यत् कदापि” इति ।

तदा डियोगोनसः शान्ततया एव तम् अवदत्
- “मित्र ! यदि भवान् यवागुसेवनेन जीवनं
कथं यापयिष्यति इति अज्ञास्यत् तर्हि राज्ञः
प्रसादनाय प्रयासः करणीयः न अभविष्यत्
प्रायः” इति ।

चन्दमामाप्रश्रावली प्रथमा (फेब्रवरी - २००६)

संस्कृतचण्डाणामातातकेषु केनापि समुचितम् उत्तरं न प्रेषितम्

इत्यतः वयं कश्चिदपि पारितोषिकं यच्छन्तः न स्मः ।

वाचकानां ज्ञानाय प्रथमायाः प्रश्रावल्याः उत्तरम् अधः

प्रकाशयन्तः स्मः । सर्वे वाचकाः एतस्यां प्रश्रावलीस्पर्धायां

सोत्साहं भागं वहेयुः इति अस्माकम् अभ्यर्थना ।

प्रथमायाः चन्दमामाप्रश्रावल्याः उत्तराणि

१. मुम्बयीस्थं छत्रपतिशिवाजिरेल्ले-
स्थानकम् ।

२. 'स्वप्नस्य तात्पर्यम्' इत्यस्याम् ।

३. राजभवनम् ।

४. कलरिपट्टु । बोधिधर्मेण आविष्कृतम् ।

५. 'अत्रैव स्यात्पाटलसस्यम्' इत्यस्याम् ।

६. 'राजकुमाराः शिलास्तम्भाश्च'
इत्यस्याम् ।

दौर्भाग्यम्

शा र्ङ्गधरनामके राज्ये आञ्जनेयशर्मा नाम कश्चन ज्योतिषिकः निवसति स्म । जन्मकुण्डलीपरिशीलने तस्य विशेषसामर्थ्यम् आसीत् । असंख्याः जनाः स्वस्य जन्मकुण्डलीं तस्मै दर्शयित्वा शुभाशुभफलं ज्ञात्वा गच्छन्ति स्म ।

कदाचित् सः राज्ञः विक्रमसिंहस्य जातकम् अपश्यत् । ततः विविधाः ग्रन्थाः परिशीलिताः तेन । बहुधा गणना अपि कृता । राज्ञः जीवने कण्टकः अस्ति इति तेन स्पष्टतया अवगतम् ।

विक्रमः उत्तमं शासनं करोति स्म । जनानाम् आवश्यकतां काले काले अवगत्य तैः न प्रार्थितं चेदपि तां पूरयति स्म सः । तस्य उत्तराधिकारी राजकुमारः तु अल्पवयस्कः आसीत् ।

देशस्य प्रजात्वम् आपन्नेन मया काले कण्टकपीडां निवेद्य राज्ञः रक्षणं चिन्तनीयम्

एव, यदि अहम् एवं न कुर्यां तर्हि मया महान् देशद्रोहः एव आचरितः भवेत् इति चिन्तयित्वा आञ्जनेयशर्मा अश्वम् आरुह्य राजधानीं प्रति गतवान् ।

दिनत्रयात्मिकायाः यात्रायाः अनन्तरं सः राजप्रासादं प्राप्तवान् । तत्र द्वारपालकाः तस्य प्रवेशं निराकृतवन्तः ।

“अयि भोः, अहम् आञ्जनेयशर्मा नाम कश्चन ज्योतिषिकः । मया त्वरया राजा द्रष्टव्यः । अतः कृपया अनुज्ञा दीयताम्” इति प्रार्थितवान् आञ्जनेयशर्मा ।

“राज्ञः समीपे किं कार्यम् अस्तीति आदौ वदतु । ततः राज्ञः दर्शनाय अनुमतिदानविषये चिन्तयिष्यामः” इति अवदन् रक्षकभटाः ।

“तत् तु रहस्यम् । राजानम् एकमेव अहं तत् वक्तुम् अर्हामि” इति अवदत् आञ्जनेयशर्मा ।

अत्रान्तरे सेनाधिपतिः तत्र आगतः । सः

आञ्जनेयशर्माणं पश्यन् तान् द्वारपालकान्
अपृच्छत् - “कः एषः ? किम् इष्यते एतेन ?”
इति ।

द्वारपालकाः प्रवृत्तं सर्वम् अवदन् । सर्वं
श्रुत्वा सेनाधिपतिः आञ्जनेयशर्माणम् अवदत्
- “शर्मवर्य ! विषयः सर्वेषां पुरतः वक्तुम्
अनर्हः चेत् सः मम कर्णे उच्यताम्” इति ।

“सेनापतिवर्य ! क्षन्तव्यः अहम् । अहम्
एतं विषयं राजानम् एकम् एव वक्तुम् अर्हामि,
न अन्यम् । यतः तत् अतिमहत्त्वपूर्णं रहस्यम्”
इति अवदत् आञ्जनेयशर्मा ।

“अहम् एतस्य देशस्य सेनाधिपतिः
अस्मि । देशे तादृशं रहस्यं किमपि नास्ति,
यच्च अहं न जानीयाम् । अतः भवान् महा-
रहस्यम् अपि मां वक्तुम् अर्हति एव” इति
गम्भीरस्वरेण अवदत् सेनाधिपतिः ।

आञ्जनेयशर्मा सेनाधिपतेः कर्णे आत्मना
ज्ञातं मन्दस्वरेण अवदत् । एतत् श्रुत्वा
सेनाधिपतिः आश्चर्येण अपृच्छत् - “एतत्
भवता कथं ज्ञातम् ?” इति ।

“शास्त्रबलात् ज्ञातं मया” इति अवदत्
आञ्जनेयशर्मा ।

“भवान् अत्र एव तिष्ठतु । एषोऽहम्
अनुज्ञां सम्पाद्य आगमिष्यामि” इति उक्त्वा
सेनाधिपतिः भवनस्य अन्तः गतः, मन्त्रिणम्
एतं विषयं रहसि अवदत् च । एतस्य श्रवणात्
मन्त्री भीतः ।

“किम् एतं विषयं राजानम् उक्तवान्
भवान् ?” इति अपृच्छत् मन्त्री ।

“न उक्तम् अद्यावधि” इति अवदत्
सेनाधिपतिः ।

“एवं तर्हि सः आदौ कारागारे स्थाप्यताम् ।
ततः तन्मुखात् सत्यं वाचयाम” इति आज्ञां
कृतवान् मन्त्री ।

वराकः आञ्जनेयशर्मा राज्ञः दर्शनाय
अनुज्ञायाः प्रतीक्षां कुर्वन् आसीत् । तावता
द्वित्राः सैनिकाः तत्र आगत्य तं नीत्वा कारागारे
स्थापितवन्तः । “अहं निरपराधः” इति बहुधा
प्रार्थितवान् आञ्जनेयशर्मा । किन्तु सैनिकाः
तद्विषये अवधानं न दत्तवन्तः एव ।

ते तम् अपृच्छन् - “भवता सह अन्ये
देशद्रोहिणः कति सन्ति ? एषः विषयः भवता
कथं ज्ञातः ?” इति ।

घण्टानन्तरं सेनाधिपतिः आञ्जनेयशर्म-
समीपम् आगतवान् । तं दृष्ट्वा शर्मा रुदन्
अवदत् - “मम एषा दुर्गतिः कथम् ? राज्ञः
जन्मकुण्डलीं पश्यता मया अपराधः कृतः ।

इदानीं विवेकः प्राप्तः अस्ति मया । यदि भवन्तः मां त्यजेयुः तर्हि अहं ग्रामं गच्छेयम् । सर्वस्यापि कारणं मम अविवेकः एव । पूर्वजन्मनः कर्मणः फलम् एतत्” इति ।

तदा सेनापतिः क्रोधमिश्रितेन स्वरेण अवदत् - “अये शर्मन् ! व्यर्थस्य कर्मसिद्धान्तस्य पौनःपुन्येन कथनेन किम् ? भवता सह देशद्रोहिणः कति सन्ति इति वदतु । कीदृशः व्यूहः रचितः इति वदतु तावत्” इति ।

“महोदय ! देशद्रोहवार्ताम् अहं सर्वथा न जानामि । मयि विश्वसितुं कृपया” इति दैन्येन उक्तवान् आञ्जनेयशर्मा ।

सेनापतिः तस्य वचने विश्वासं न अकरोत् । सः सैनिकान् आदिशत् - “यावत् एषः सत्यं न वदिष्यति तावत् विविधैः प्रकारैः एषः दण्ड्यताम्” इति ।

अनन्तरदिने राजा विक्रमसिंहः राजप्रासादे इतस्ततः यदा सञ्चरन् आसीत् तदा अज्ञातपूर्वः कश्चन जनः तं लक्ष्यीकृत्य बाणप्रयोगं कृतवान्, ततः धावितवान् च । राजा तस्मात् प्राणैः विद्युक्तः जातः ।

राज्ञः मरणस्य वार्तां श्रुत्वा आस्थान-

ज्योतिषिकः अवदत् - “राज्ञः जन्मकुण्डल्याम् उल्लिखितम् अस्ति यत् राजानम् अपायात् यः रक्षितुं प्रयतते तस्य मृत्युः निश्चितः इति । मया अपि एषः अंशः ज्ञायते स्म । अपायसम्भावनां राजानं कथं ज्ञापयेयम् इति चिन्तयन् अहं भीतः आसम् । अत्रान्तरे दुर्घटना घटिता एव” इति ।

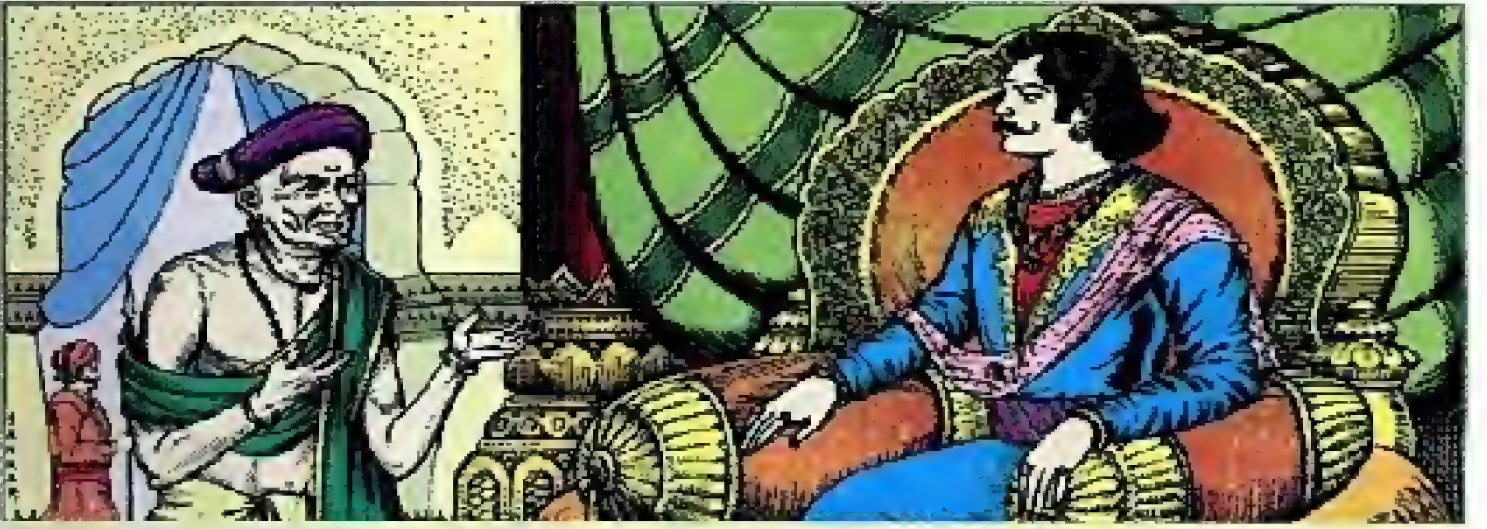
क्षणं विचिन्त्य मन्त्री अवदत् - “आञ्जनेयशर्मा महादेशभक्तः । स्वस्य प्राणापायम् अपि अपरिगणय्य राज्ञः रक्षणाय तेन प्रयासः कृतः । मिथ्याभावेन वयं तं पीडितवन्तः । तस्य सम्माननम् अस्माकं कर्तव्यम् अस्ति” इति ।

ततः सः सेनापतिम् आहूय आज्ञापितवान् यत् आञ्जनेयशर्मा अत्र आनेतव्यः इति ।

सेनापतिः कारागारं गतवान् । अर्धघण्टा-नन्तरं प्रत्यागत्य सः अवदत् - “मन्त्रिवर्य ! आञ्जनेयशर्मा नास्ति इदानीम् । दुःखभार-कारणतः हृदयस्तम्भनं प्राप्य सः दिवं गतः एव । वराकः सः महाराजस्य जन्मकुण्डलीम् अपश्यत्, किन्तु स्वस्य जन्मकुण्डल्याः दर्शनं विस्मृतवान् सः” इति ।

वश्वकेन प्राप्तं दण्डनम्

प्रा चीने काले काशीराज्यं ब्रह्मदत्तः नाम राजा परिपालयति स्म । तस्य कश्चन पुरोहितः आसीत् पिङ्गलः नाम । सः पिङ्गलवर्णः आसीत् । तस्य केशाः अपि पिङ्गलवर्णाः आसन् । तस्मिन् समये बोधिसत्त्वः नक्षत्रेशनाम्ना पिङ्गलस्य शिष्यत्वेन विद्याभ्यासे निरतः आसीत् ।

राज्ञः पुरोहितस्य पिङ्गलस्य कश्चन श्यालः आसीत् । सोऽपि पिङ्गलवर्णीयः एव । तस्य केशाः अपि तादृशाः एव । सोऽपि पिङ्गलसदृशसामर्थ्यवान् एव । अतः उभौ अपि आत्मानम् एव श्रेष्ठं भावयतः स्म । तस्मात् तयोः महत् वैरम् आसीत् । पिङ्गलः श्यालस्य अगौरवं कर्तुं बहुधा प्रयत्नं कृतवान् । तेन विभिन्नानि कुतन्त्राणि आश्रितानि । तथापि साफल्यं न प्राप्तं तेन ।

अन्ते पिङ्गलः श्यालस्य नाशनाय काञ्चित् योजनां कृतवान् । सः राज्ञः समीपं गत्वा

निवेदितवान् - “महाराज ! अस्माकं काशीनगरं समग्रे भारते श्रेष्ठम् अस्ति । भवान् अपि सर्वेषु राजसु श्रेष्ठः । एवं स्थिते अपि अस्माकं दुर्गस्य निर्माणे दोषस्य सद्भावः निश्चयेनास्ति चिन्ताकरः । अस्माकं दुर्गस्य दक्षिणद्वारस्य निर्माणे दोषः जातः अस्ति । एतत् अमङ्गलकरम् । एतस्य कारणतः देशे अस्माकम् अपकीर्तिः अपि भवितुम् अर्हति । अतः स च दोषः यावच्छीघ्रं समीकरणीयः” इति ।

“एतदर्थं किं करणीयम् अस्माभिः ?” इति पृष्ठवान् राजा ।

“विद्यमानं द्वारं पातनीयम् । शुभदायकं काष्ठम् अन्विष्य प्राप्य अपरं द्वारं निर्माय तत्र प्रतिष्ठापनीयम् । तदवसरे नगरदेव्यै बलिः अपि समर्पणीया” इति अवदत् पिङ्गलः ।

राजा पिङ्गलस्य प्रस्तावम् अङ्गीकृतवान् । ततः तस्य आज्ञायाः आधारेण पिङ्गलः

दक्षिणद्वारस्य भजनं कारितवान् । तस्मिन् स्थाने स्थापनाय नूतनस्य द्वारस्य निर्माणम् अपि अचिरात् एव सम्पन्नम् ।

ततः पिङ्गलः राज्ञः समीपं गत्वा विनयेन अवदत् - “महाराज ! नूतनं द्वारं सिद्धम् अस्ति । तस्य स्थापनाय श्वः एव प्रशस्तः कश्चन मुहूर्तः अस्ति अपि । अतः योग्यां बलिं दत्त्वा नूतनस्य द्वारस्य प्रतिष्ठापनाय कृपया अनुज्ञा दीयताम्” इति ।

“बलेः दानाय का व्यवस्था करणीया ?” इति पृष्ठवान् राजा ।

“महाराज ! पिङ्गलवर्णः पिङ्गलकेशः च ब्राह्मणः बलिरूपेण अर्पणीयः । तदीयेन मांसेन रक्तेन च रक्षिकाः शक्तयः सन्तुष्टाः भवितुम् अर्हन्ति । बलिदानानन्तरं तस्य

निखननं तत्र एव करणीयम् । तदुपुरि द्वारं प्रतिष्ठापनीयम् अपि” इति अवदत् पिङ्गलः ।

“भवतु नाम । तादृशलक्षणोपेतस्य एव अन्वेषणं क्रियताम् । तं बलिरूपेण समर्प्य द्वारं प्रतिष्ठाप्यताम् अपि” इति अवदत् पिङ्गलः ।

‘शत्रोः नाशनाय चिरप्रतीक्षितः अवसरः सम्प्राप्तः अस्ति’ इति चिन्तयन् पिङ्गलः नितरां सन्तुष्टः । ततः सः गृहं गत्वा पत्नीम् उद्दिश्य - “भोः, श्वः भवत्याः भ्रातुः आयुः समाप्तं भविष्यति । श्वः नूतनद्वारस्य निर्माणावसरे सः बलिरूपेण समर्पयिष्यते । एतदर्थं सर्वा व्यवस्था कृता अस्ति” इति सगर्वम् अवदत् ।

“मम भ्राता एव किमर्थं बलिरूपेण अर्पणीयः ? किम् एतं प्रस्तावं राजा अनुमतवान्

अस्ति ?” इति अपृच्छत् पिङ्गलस्य पत्नी ।

“मया राज्ञः अनुज्ञा प्राप्ता अस्ति एव ।
अमुकस्य एव बलिः भविष्यति इति तु न
उक्तम् । अमुकलक्षणोपेतः ब्राह्मणः बलित्वेन
अर्पणीयः इति मया सूचितं, राज्ञा अनुमतं
च । श्वः राज्ञे भवत्याः भ्रातरं प्रदर्श्य अहं
वदिष्यामि यत् मया सूचितैः लक्षणैः युक्तः
अस्ति अयम् इति” इति अवदत् पिङ्गलः ।

एतदनन्तरं पिङ्गलस्य पत्नी पत्या सह कमपि
विवादं न कृतवती । ततः सा भ्रात्रे वार्ता
प्रेषितवती यत् प्राणरक्षणं करणीयं चेत्
रात्र्यभ्यन्तरे नगरं परित्यज्य कुत्रापि अज्ञातं
स्थलं गन्तव्यम् इति ।

श्यालेन अवगतं यत् मम भगिनीपतिः मम
नाशनाय एतत् कुतन्त्रं रचितवान् इति । अतः
सः पिङ्गलकेशान् पिङ्गलवर्णान् नगरे स्थितान्

अन्यान् अपि द्वित्रान् अन्विष्य तैः सह रात्रौ
एव नगरात् निर्गतवान् ।

अनन्तरदिने पिङ्गलः राजसमीपं गत्वा
अवदत् - “महाराज ! बलिनिमित्तम् अर्पयितुं
योग्यः अपेक्षितलक्षणसम्पन्नः जनः अमुके
स्थले निवसति इति श्रूयते । कृपया सः अत्र
आनाव्यताम्” इति ।

राजा पिङ्गलेन सूचितस्य जनस्य अन्वेषणाय
भटान् प्रेषितवान् । भटाः तत्र गत्वा प्रत्यागत्य
अवदन् यत् यत् भवत्सूचितः जनः ह्यः रात्रौ
एव नगरं परित्यज्य कुत्रापि गतः इति ।

भटानां द्वारा एतां वार्ता ज्ञात्वा राजा अवदत्
- “इदानीं किं वा कर्तुं शक्येत ? अपेक्षित-
लक्षणसम्पन्नः जनः कथं प्राप्येत ? कुत्र
अन्वेष्टव्यं तदर्थम् ?” इति ।

तदा वृद्धः मन्त्री अवदत् - “महाराज ! न

हि एषा महासमस्या । अस्माकं पुरोहितः एव
तैः लक्षणैः युक्तः अस्ति । अतः सः बलित्वेन
समर्पितः चेत् समस्या परिहृता भविष्यति”
इति ।

“तथा तु कर्तुं शक्येत । किन्तु तदा राज-
पुरोहितस्य अभावः खलु भविष्यति ? तदा
तत्स्थानपूरणाय समर्थः अन्यः किं लभ्येत ?
एतदपि चिन्तनीयं खलु अस्माभिः ?” इति
अवदत् राजा ।

“अस्माकं पुरोहितस्य शिष्यः कश्चन
अस्ति । तस्य नाम नक्षत्रेशः इति । सः ज्ञानेन
बुद्धिमत्तया गुणेन च गुरुम् अपि अतिशेते ।
तं भवान् राजपुरोहितपदे नियोजितुम् अर्हति”
इति अवदत् बृद्धः मन्त्री ।

ततः राजा नक्षत्रेशम् आनाय्य अवदत् -
“भवान् अद्य राजपुरोहितपदे नियुक्तः अस्ति
मया । भवान् पिङ्गलं शास्त्रविधेः अनुसारं
बलिं कृत्वा तं गते निखाय तदुपरि द्वारं प्रति-
ष्ठापयतु” इति ।

राजपुरोहितपदं प्राप्तवान् नक्षत्रेशः ततः
दक्षिणद्वारसमीपं गतवान् । पिङ्गलः यज्ञपशु-
रूपेण अलङ्कृतः । हस्तौ पादौ च बद्धौ ।

ततः सः द्वारसमीपं नीतः । यत्र बलिः
समर्पणीया तत्र गर्तः कश्चन निर्मितः आसीत् ।
तस्य गर्तस्य समीपं गुरुशिष्यौ गतवन्तौ ।

पिङ्गलः सततम् अश्रूणि स्रावयन् विषादेन
नक्षत्रेशम् अवदत् - “वत्स ! अन्यस्य निमित्तं
निर्मिते गर्ते मया एव पतितम् अस्ति इदानीम्”
इति ।

“गुरुवर्य ! यः बुद्ध्या अन्यस्य अहितं
कर्तुम् उद्युक्तः भवति सः कदाचित् आत्मना
निर्मिते गर्ते स्वयं पतेत् अपि । तदास्तां तावत् ।
भवान् चिन्तां मा करोतु । अहं भवन्तं
रक्षिष्यामि । मध्यरात्रपर्यन्तं प्रशस्तः मुहूर्तः
कोऽपि नास्ति इति अहं राजानं वदिष्यामि ।
तदभ्यन्तरे भवान् इतः पलायनं करोतु ।
अनन्तरम् अहं यथोचितं करिष्यामि” इति
अवदत् नक्षत्रेशः ।

“मध्यरात्रपर्यन्तं प्रशस्तः मुहूर्तः नास्ति” इति
राजा तेन सूचितः । पिङ्गलः च रहसि राज्य-
सीमापर्यन्तं नीतः । कश्चन मृतः अजः गर्ते
निखातः ।

प्रातःकालात् पूर्वं नूतनस्य द्वारस्य प्रति-
ष्ठापनं निर्विघ्नतया परिसमाप्तम् ।

रामायणम्

रामलक्ष्मणाभ्यां सह विश्वामित्रः ईशान्य-
दिशि गतवान् । जनकः यत्र यागं करोति
तत् स्थलं प्राप्तवन्तः ते । यज्ञशालायाः चतसृषु
दिक्षु ऋषयः निवसन्ति स्म । विश्वामित्रः
अपि आत्मनः वासाय किञ्चन स्थलं चित-
वान् ।

अत्रान्तरे महाराजेन जनकेन वार्ता ज्ञाता
यत् विश्वामित्रः यागस्थलम् आगतवान् अस्ति
इति । अतः सः पुरोहितेन शतानन्देन सह
विश्वामित्रसमीपं गतवान् । अर्घ्यपाद्यादिभिः
सः विश्वामित्रस्य पूजाम् अकरोत् ।

जनकः विश्वामित्रम् अवदत् यत् इतः
द्वादशे दिने यज्ञः समाप्तः भविष्यति इति ।

तावता तेन रामलक्ष्मणौ दृष्टौ । तौ दृष्ट्वा
सः अपृच्छत् - “एतौ राजकुमारौ कौ ?
कस्य पुत्रौ एतौ ?” इति ।

विश्वामित्रः तं रामलक्ष्मणयोः परिचयं
श्रावयित्वा अवदत् - “भवतः समीपे यत्
धनुः अस्ति तत्र ज्यायोजनं शक्यते उत न
इति ज्ञातुम् एव एतौ अत्र आगतौ स्तः”
इति ।

पुरोहितः शतानन्दः अहल्यागौतमयोः
ज्येष्ठः पुत्रः । रामलक्ष्मणयोः कारणतः मातुः
अहल्यायाः शापस्य विमोचनं जातम् इत्यतः
सः सन्तुष्टः आसीत् । शापदानानन्तरम्
आश्रमतः निर्गतः पिता पुनरपि आश्रमम्
आगतः अस्ति इति वार्ता तस्मिन् प्रसन्नतां
जनितवती आसीत् ।

सः रामं पश्यन् अवदत् - “भवन्तौ
विश्वामित्रस्य अनुग्रहं प्राप्य धन्यतां प्राप्तवन्तौ
स्तः । एतस्य महात्मनः कथां श्रावयामि ।
श्रूयताम्” इति ।

ततः सः विश्वामित्रस्य जीवनवृत्तान्तं श्रावितवान् -

“पूर्वं ब्रह्मणः कुशः नाम कश्चन पुत्रः आसीत् । तदीयस्य पुत्रस्य नाम कुशनाभः इति । कुशनाभस्य पुत्रः गाधिः । गाधेः पुत्रः एव एषः विश्वामित्रः । सः बहूनि वर्षाणि यावत् राज्यं परिपालितवान् । तदवसरे अक्षौहिणीसैन्येन सह पर्यटनं कुर्वन् सः कदाचित् महामुनेः वसिष्ठस्य आश्रमं प्रति आगतवान् । तस्मिन् आश्रमे बहवः तपस्विनः निवसन्ति स्म । स च आश्रमः ब्रह्मलोकस्य कश्चन भागः इव एव प्रतीयते स्म ।

आश्रमम् आगतान् तान् विश्वामित्रादीन् आतिथ्येन सत्कृतवान् वसिष्ठः । कुशल-वार्तालापः प्रवृत्तः । किञ्चित्कालं सामान्य-विषयान् अधिकृत्य वार्तालापः प्रवृत्तः । ततः

वसिष्ठः अवदत् यत् भवन्तः अत्रैव भोजनं कुर्युः अद्य इति ।

तदा विश्वामित्रः अवदत् - “भवतः दर्शनभाग्येन एव वयं सन्तुष्टाः स्म । अतः भोजनस्य कापि आवश्यकता नास्ति इदानीम्” इति ।

किन्तु वसिष्ठः एतत् न अनुमतवान् । सः शबलानामिकां धेनुम् आहूय अवदत् - “भक्ष्य-भोज्य-लेह्य-चोष्यादिसहितं षड्रसोपेतं भोजनं सज्जीक्रियताम्” इति । शबला तथैव अकरोत् ।

भूरिभोजनं प्राप्य सन्तुष्टः विश्वामित्रः वसिष्ठम् अवदत् - “महर्षे ! एषा शबला मह्यं दीयताम् । अहं भवते लक्षं धेनूः ददामि । श्रेष्ठानि वस्तूनि राज्ञः एव भवन्ति । अतः एषा धेनुः ममैव भवेत्” इति ।

“भवान् कोटिशः धेनूः अपि दद्यात् कदाचित् । किन्तु मया एषा शबला न दीयते । एषा एव धनं मम । अस्माकम् एषः समग्रः आश्रमः एताम् एव अवलम्बते” इति अवदत् वसिष्ठः ।

विश्वामित्रः पुनः अवदत् - “भवान् यावतीः धेनूः इच्छति तावतीः धेनूः प्रभूतं धनं च अहं यच्छामि । अतः एषा शबला दीयताम्” इति । तथापि वसिष्ठः शबलायाः दानं निराकृतवान् ।

विश्वामित्रः शबलां बलात् नेतुं प्रयासं कृतवान् । तदा शबला आक्रन्दनं कुर्वती वसिष्ठसमीपम् आगत्य अवदत् - “किम् एतत् अन्याय्यम् ?” इति ।

वसिष्ठः असहायकतां प्रकटयन् शबलाम्

अवदत् - “विश्वामित्रसमीपे अक्षौहिणीसेना
अस्ति । मम समीपे तादृशं बलं किमपि
नास्ति । अहं किं वा कर्तुं शक्नुयाम् ?”
इति ।

“भवतः तपश्शक्तेः पुरतः विश्वामित्रस्य
शक्तिः सर्वथा अकिञ्चित्करी । तस्य सेनायाः
संहाराय अहं सेनां स्रष्टुम् अर्हामि । कृपया
अनुज्ञायताम्” इति अवदत् शबला ।

ततः तया पल्लवाः, म्लेच्छाः इत्यादयः
विविधाः जनाः सृष्टाः । ते विश्वामित्रसैन्यं
निर्दयं संहतवन्तः ।

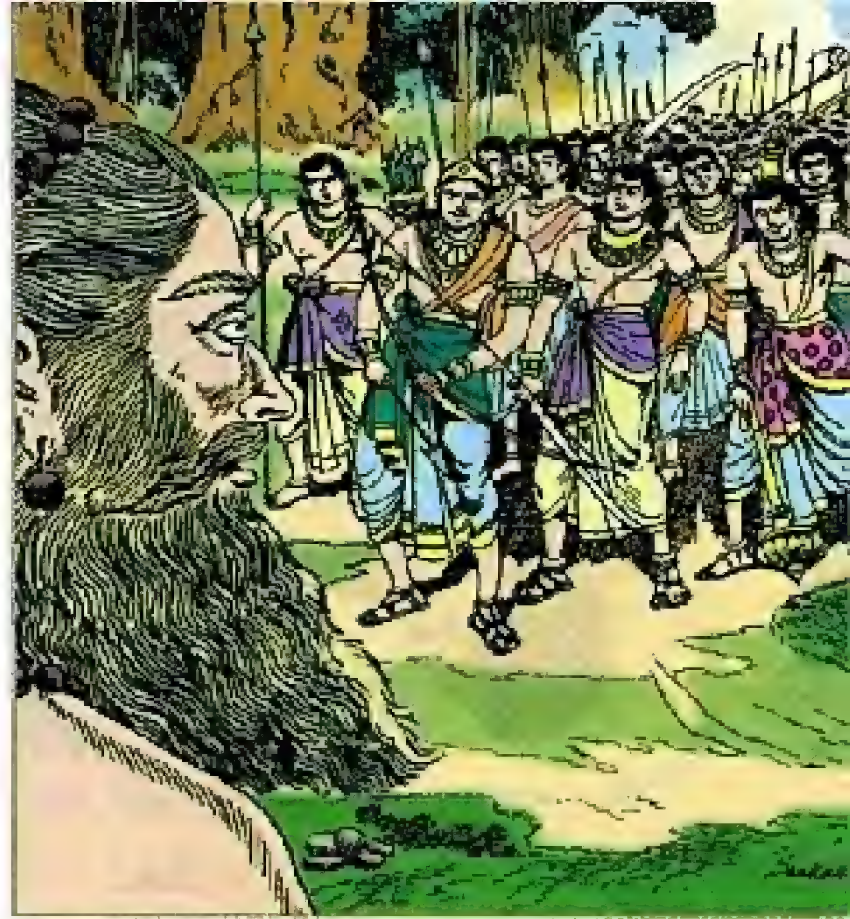
एतत् दृष्ट्वा विश्वामित्रस्य शतं पुत्राः
शस्त्राणि स्वीकृत्य वसिष्ठम् आक्रान्तुं प्रयासम्
आरब्धवन्तः । तदा हुद्धारमात्रेण वसिष्ठः
तान् शतं जनान् अपि भस्मसात्कृतवान् ।
अल्पे एव काले विश्वामित्रस्य सेना अपि
परास्ता जाता । विश्वामित्रः महत् अपमाननं
प्राप्य अवनतशिरस्कः जातः । कर्तितपक्षः
पक्षी इव असहायः जात आसीत् सः ।

ये सजीवं स्थितवन्तः आसन् तेभ्यः पुत्रेभ्यः
राज्यं समर्प्य विश्वामित्रः हिमालयं प्रति
प्रस्थितवान् तपश्चरणाय ।

केषाञ्चित् दिनानाम् अनन्तरं शिवः तस्य
पुरतः प्रत्यक्षः अभवात्, “भवान् किम्
इच्छति ?” इति अपृच्छत् च ।

तदा विश्वामित्रः अवदत् - “मह्यं तादृशं
दिव्यम् अस्त्रं ददातु, यस्य कारणतः देव-
गन्धर्वराक्षसादयः अपि मदधीनाः भवेयुः ।
धनुर्वेदस्य सम्पूर्णं ज्ञानं मया प्राप्तं भवतु”
इति ।

“तथास्तु” इति उक्त्वा शिवः ततः

अदृश्यः जातः ।

एतानि अस्त्राणि स्वीकृत्य विश्वामित्रः
वसिष्ठस्य नाशाय निर्गतवान् । सः वसिष्ठस्य
आश्रमं प्राप्य तम् आश्रमम् एव दधुम्
उद्युक्तः जातः ।

तं तथाविधं दृष्ट्वा तस्मात् भीताः ऋषयः
इतस्ततः धावितवन्तः । पशुपक्षिणः अपि
आश्रमपरिसरं त्यक्तवन्तः । क्षणाभ्यन्तरे
आश्रमः शून्यप्रायः जातः ।

एतत् दृष्ट्वा क्रुद्धः वसिष्ठः ब्रह्मदण्डं गृहीत्वा
विश्वामित्रस्य पुरतः अतिष्ठत् । विश्वामित्रेण
शतशः अस्त्राणि प्रयुक्तानि । तानि सर्वाणि
ब्रह्मदण्डेन निगीर्णानि । वसिष्ठस्य शरीरात्
ब्रह्मदण्डात् च अग्निज्वालाः निर्गच्छन्ति स्म ।
अग्निस्फुलिङ्गाः निस्सरन्ति स्म ।

एतस्मात् विश्वामित्रस्य बाणप्रयोगसामर्थ्यं
विलुप्तम् । मुनयः वसिष्ठस्य समीपम् आगत्य

एतदवसरे एव इक्ष्वाकुवंशीयः राजा
त्रिशङ्कुः सशरीरं स्वर्गं गन्तुम् ऐच्छत् । सः
स्वीयाम् इच्छां कुलगुरुं वसिष्ठम् अवदत् ।
वसिष्ठः एतं प्रस्तावं निराकृतवान् ।

त्रिशङ्कुः अचिन्तयत् यत् एतद्विषये दक्षिण-
देशवासिनः वसिष्ठपुत्राः साहाय्यं कुर्युः इति ।
अतः सः तेषां समीपम् अगच्छत् । ते त्रिशङ्कोः
इच्छां ज्ञात्वा क्रोधेन अवदन् यत् भवता इतः
निर्गन्तव्यम् इति ।

तथापि त्रिशङ्कुः स्वस्य प्रयत्नं न अत्यजत् ।
सः अवदत् यत् अहम् अन्यं कमपि शरणं
यामि इति । तदा क्रोधम् असहमानाः वसिष्ठ-
पुत्राः तम् अशपन् यत् चण्डालत्वं प्राप्यताम्
इति ।

शापकारणतः त्रिशङ्कोः शरीरं कृष्णवर्णीयं
जातम् । तस्य वस्त्राणि अपि मलिनानि
जातानि । तदीयानि आभरणानि लोहमयानि
अभवन् । सः वसिष्ठस्य शत्रुं विश्वामित्रं
शरणं गतवान् ।

विश्वामित्रः त्रिशङ्कोः कथनं सर्वं श्रुत्वा
अवदत् - “अहं भवन्तम् एतत्स्वरूपयुक्तम्
एव स्वर्गं प्रापयिष्यामि” इति । ततः तेन
यज्ञस्य योजना कृता । ऋषीणाम् आनयनाय
शिष्याः आदिष्टाः ।

विश्वामित्रस्य निमन्त्रणं प्राप्य सर्वे ऋषयः
उपस्थिताः । किन्तु महोदयः विश्वामित्रपुत्राः
च न आगताः । ये न उपस्थिताः तान् अशपत्
विश्वामित्रः ।

यज्ञः आरब्धः । किन्तु हविः नयनाय
देवाः न आगताः । तस्मात् क्रुद्धः विश्वामित्रः
त्रिशङ्कुम् उक्तवान् - “अहम् एतावत्पर्यन्तं

अवदन् - “विश्वामित्रः जितः अस्ति भवता ।
अतः शान्तः भवतु भवान्” इति ।

“एतस्मात् क्षत्रियबलात् अपि ब्रह्मतेजः
एव गरीयः । अतः अहं तपः चरन् ब्रह्मर्षित्वं
प्राप्स्यामि एव” इति सङ्कल्प्य विश्वामित्रः पत्न्या
सह तपश्चर्यानिमित्तं दक्षिणां दिशम् अनु-
सृतवान् ।

तदवसरे हविष्यन्दः, मधुश्छन्दः, दृढवेत्रः,
महारथः चेति चत्वारः पुत्राः आसन् तस्य ।

कश्चन कालः अतीतः । ब्रह्मा कदाचित्
तस्य पुरतः प्रत्यक्षीभूय अवदत् - “तपस्या-
कारणतः सर्वे राजानः एतावता एव भवतः
अधीनाः जाताः सन्ति । अतः भवान् राजर्षिः
अस्ति” इति ।

तेन उपाधिना विश्वामित्रः न सन्तुष्टः ।
सः तु ब्रह्मर्षिपदं प्राप्तुम् इच्छति स्म । अतः
तेन पुनः अपि तपः आरब्धम् ।

तपः कृतवान् अस्मि । तत् तपोबलम् उपयुज्य
भवन्तं स्वर्गं गमयिष्यामि" इति ।

सर्वेषु मुनिषु पश्यत्सु त्रिशङ्कुः सशरीरम्
उपरि स्वर्गस्य दिशि अगच्छत् ।

किन्तु इन्द्रादयः देवाः स्वर्गं प्रति त्रिशङ्कोः
आगमनं निराकृतवन्तः । तं ते अधः पातित-
वन्तः ।

त्रिशङ्कुः अधोमुखतया पतन् उच्चशब्देन
आक्रन्दनं कृतवान् - "महात्मन् ! रक्ष्यताम्,
रक्ष्यताम्" इति ।

क्रुद्धः विश्वामित्रः दक्षिणदिशि अपरं
सप्तर्षिमण्डलं निर्मितवान् । नूतनाः ग्रहाः अपि
तेन सृष्टाः ।

"अहं नूतनं स्वर्गम् अन्यान् एव देवान् च
रक्ष्यामि" इति अवदत् सः ।

एतत् ज्ञात्वा ऋषयः देवाः च भीताः । ते

विश्वामित्रसमीपम् आगत्य विनयेन अवदन्
= "महाशय ! शापग्रस्तः त्रिशङ्कुं कथं वा
स्वर्गे स्थापयितुं शक्येत ?" इति ।

"सशरीरं भवन्तं स्वर्गं गमयिष्यामि इति
अहं त्रिशङ्कुवे वचनं दत्तवान् अस्मि । अतः
मया यत् सङ्कल्पितं तत् प्रचलेत् एव" इति
अवदत् विश्वामित्रः ।

अन्ते उभयपक्षीयाभ्याम् अपि सन्धिमार्गः
अङ्गीकृतः । सर्वैः सम्भूय निश्चितं यत् त्रिशङ्कुः
नवनिर्मितेषु नक्षत्रेषु अधोमुखतया निवसेत्,
विश्वामित्रः च नूतनानां देवानां सृष्टिं स्थगयेत्
इति ।

ततः विश्वामित्रः दक्षिणदिशं परित्यज्य
पश्चिमां दिशम् अनुसृतवान्, पुष्करनामके तपो-
वने तपस्याम् आरब्धवान् च ।

अत्रान्तरे अयोध्यायाम् अम्बरीषः कञ्चित्

यज्ञम् आरब्धवान् । इन्द्रः तस्य यज्ञस्य पशुम् अपहृत्य गतवान् । राजपुरोहितः अवदत् यत् यज्ञपशुः कथञ्चित् अन्वेष्टव्यः एव, अन्यथा नरबलिः वा दातव्या इति । बहुधा अन्वेषणात् अपि यज्ञपशुः न लब्धः इत्यतः अम्बरीषः नरस्य अन्वेषणाय निर्गतः ।

भृग्रातुदनामके पर्वतप्रदेशे ऋचीकः नाम कश्चन मुनिः पत्नीपुत्रैः सह निवसति स्म । अम्बरीषः तत्समीपं गत्वा प्रवृत्तं सर्वं निवेद्य अवदत् - 'अहं भवते लक्षं धेनूः दास्यामि । भवान् स्वस्य पुत्रेषु अन्यतमं मह्यं ददातु' इति ।

ऋचीकः अवदत् - 'अहं ज्येष्ठं पुत्रं तु दातुं न अर्हामि' इति ।

तस्य पत्नी अवदत् - 'अन्तिमः पुत्रः दातुं न शक्यः' इति ।

मध्यमपुत्रस्य नाम शुनश्शेफः इति । सः राजानम् अवदत् - 'एतस्मात् स्पष्टं यत् मम मातापितरौ माम् एव विक्रेतुं सज्जौ इति । गच्छाम तावत्' इति ।

अम्बरीषः शुनश्शेफेन सह ततः प्रस्थितवान् । घोरे आतपे तौ विश्वामित्रस्य आश्रमं

प्राप्तवन्तौ । शुनश्शेफः विश्वामित्रं दृष्ट्वा तस्य अङ्गे अपतत्, स्वस्य कथां समग्रां श्रावयित्वा रक्षणम् अयाचत च ।

विश्वामित्रः तस्मिन् करुणावान् जातः । सः स्वस्य चतुरः पुत्रान् दृष्ट्वा अवदत् - 'भवत्सु अन्यतमः बलिरूपेण गच्छतु, एतं च रक्षन्तु' इति ।

किन्तु ते एतं प्रस्तावं न अङ्गीकृतवन्तः । तेषां निराकृतिं दृष्ट्वा विश्वामित्रः नितरां क्रुद्धः । सः तान् सर्वान् अशपत् ।

ततः विश्वामित्रः शुनश्शेफम् उभौ मन्त्रौ उपदिश्य अवदत् - 'यदा ते भवन्तं यूपस्तम्भे बध्नन्ति तदा भवान् एतौ मन्त्रौ पठतु । तदा अग्निदेवः प्रत्यक्षीभूय भवन्तं रक्षिष्यति' इति ।

ततः अम्बरीषः शुनश्शेफं यज्ञशालाम् अनयत् । रक्तचन्दनेन सः लिप्तः जातः । रक्तवर्णः धारितः । निम्बवृक्षस्य अधः सः स्तम्भे बद्धः ।

तदा सः मनसि विश्वामित्रबोधितौ मन्त्रौ भक्त्या अजपत् । इन्द्रः तस्मै दीर्घम् आयुः दत्तवान् ।

तायकमहिमा

क दाचित् कस्मिंश्चित् नगरे कश्चन स्थूल-
कायः मार्गे अटन् आसीत् । तस्य
स्कन्धे श्यामवस्त्रमेकं लम्बमानं दृश्यते स्म ।
तं दृष्ट्वा मार्गस्थाः बालाः भीत्या पलायिताः ।
गृहिणीभिः अपि गृहं प्रविश्य द्वाराणि अर्गलेन
पिहितानि ।

स्थूलकायः महता परिश्रमेण चलन् उच्चैः
उक्तवान् - “तायकस्य महिमा ज्ञातव्यः चेत्
शीघ्रम् आगम्यताम्” इति । एतत् श्रुत्वा
सर्वेऽपि तम् ऐन्द्रजालिकं मन्यमानाः तस्य
समीपम् आगन्तुं भीताः अभवन् ।

किन्तु माधवनामकस्य मनसि यन्त्रविषये
कुतूहलम् उत्पन्नम् । सः स्थूलकायस्य समीपं
गत्वा - “भ्रातः ! तायकस्य महिमानं प्रदर्शयतु
तावत् । अहं तत् द्रष्टुम् इच्छामि” इति उक्त-
वान् ।

स्थूलकायः तं नखशिखान्तं पश्यन् - “मया
सह आगच्छ” इति उक्त्वा तं नगरात् बहिः
नीतवान् । ततः स्वकट्यां स्थितं तायकं

निष्कासितवान् सः । निष्कासनसमनन्तरमेव
तत् सामान्यस्य पुरुषस्य कटौ बद्धं योग्यम्
अभवत् ।

“किम् एषः एव एतस्य महिमा ?” इति
उपहासपूर्वकं पृष्ठवान् माधवः ।

“अये, भवता इतोऽपि तायकस्य महिमा
न दृष्टः एव । अहम् एतत् तायकं भवतः
कट्यां बध्नामि । ततः यदा अहं भवतः
दृष्टिपथात् अपगतः भवामि तदा भवता अस्य
महिमा ज्ञायते । यदि अस्मात् तायकात् भवान्
मुक्तः भवितुम् इच्छति तर्हि भवता एतत्
तायकम् अन्यस्य कट्यां बन्धनीयम्” इति
वदन् सः स्थूलकायः तत् तायकं माधवस्य
कट्यां बद्ध्वा ततः धावन् अदृश्यतां गतः ।

स्थूलकायस्य अदर्शनानन्तरं माधवः स्व-
शरीरं पश्यन् दिग्भ्रान्तः अभवत् । यतः सः
स्वयं स्थूलकायः जातः आसीत् ।

माधवः पूर्वं मिलितं स्थूलकायम् अन्विष्यन्
तस्यां दिशि धावितवान् । कस्मिंश्चित् लघु-

दिनद्वयस्य निमित्तम् अपि पर्याप्तः न अभवत् । सङ्गृहीतं धनं सर्वमपि भोजनाय एव व्ययी-
कृतवान् सः । तदा मरणमेव वरम् इति विचारः
तस्य मनसि उत्पन्नः । अतः सः ग्रामात् बहिः
गत्वा आत्महत्यां कर्तुम् ऐच्छत् ।

मध्याह्नसमयः सः । तदा पार्श्वग्रामस्य
कश्चन कुशकायः वृक्षतले विश्रान्त्यर्थम्
आगतः । सः माधवस्य स्थौल्यं पश्यन् -
“महाशय । मम नाम शङ्करः इति । स्थौल्यं
प्राप्तुं कमपि उपायं किं भवान् जानाति ? मम
कुशातिकुशम् एतत् शरीरं दृष्ट्वा कोऽपि मह्यं
कन्यां दातुं न इच्छति” इति उक्तवान् ।

एतानि वचनानि माधवे उत्साहं पूरयितुं
समर्थानि अभवन् । झटिति माधवः उक्तवान्
- “तायकबलात् स्थौल्यं प्राप्तुं शक्यम्”
इति ।

ततः माधवः तायकं निष्कास्य शङ्करस्य
कट्यां बध्नन् - “अहं यदा भवतः दृष्टिपथात्
अपगतः भवामि तदा अस्य तायकस्य महिमा
भवता ज्ञायते । यदि भवान् अस्मात् तायकात्
मुक्तिम् इच्छति तर्हि अन्यस्य कस्यचन कटौ
एतत् बध्नीयात् । एतत् निष्कास्य क्षेप्तुं न
यतेत । तथा कृतं चेत् भवन्तमेव एतत् दहेत्”
इति उक्त्वा ततः निर्गतः ।

माधवस्य गमनानन्तरं स्वशरीरे दृष्टिं
प्रसारितवान् शङ्करः स्वस्य शरीरं स्थौल्ययुक्तम्
अपश्यत् । ततः सः ग्रामं गतः । किन्तु तस्य
स्थौल्यं दृष्ट्वा कोऽपि तस्मै कन्यां दातुं न
ऐच्छत् । भोजनसमस्यापि उत्पन्ना । ततः सः
गृहं गृहं गत्वा भिक्षायाचनम् आरब्धवान् ।

कदाचित् सः भिक्षार्थं कस्यचित् गृहस्य

मार्गे कृष्णवस्त्रं धृत्वा गच्छन् कश्चन कुशकायः
तेन दृष्टः । तदा तायकस्य महिमा कीदृशः
इति ज्ञातवान् माधवः ।

माधवं दृष्ट्वा ग्रामीणाः उक्तवन्तः - “पूर्वम्
एव अस्माभिः ज्ञातम् आसीत् यत् कापि वञ्चना
स्यात् अत्र इति । तत् तायकम् निष्कास्य
क्षिपतु” इति ।

माधवः कट्यां बद्धं तायकं निष्कास्य दुरे
क्षिप्तवान् । किन्तु अनन्तरक्षणे एव तत् तायकं
पुनः आगत्य माधवस्य कट्यां संलग्नम्
अभवत् । तत् अग्निरिव तापदायकम् अपि
आसीत् । किन्तु यदा माधवः निष्कासनप्रयत्नं
स्थगितवान् तदा तत् तायकं शीतलम्
अभवत् ।

माधवः इदानीं समस्यासागरे निमग्नः ।
यतः एकस्य मासस्य निमित्तम् आनीतः आहारः

द्वारं ताडितवान् । तस्मिन् गृहे काचन ब्रह्म-
चारिणी निवसति स्म । तस्याः रूपम् अतीव
कुत्सितम् आसीत् । अत एव तस्याः विवाहः
अपि न सम्पन्नः । सा द्वारम् उद्घाट्य शङ्करं
दृष्ट्वा पृष्ठवती - “स्वामिन् ! सुन्दरी भवितुं
कोऽपि उपायः अस्ति किम् ?” इति ।

तस्याः प्रश्नः शङ्करस्य मनसि कञ्चन
विचारम् अघोदयत् । तेन उक्तम् - “कुतः
न स्यात् ? उपायः तु अस्ति एव । एतत्
तायकं तादृशं कार्यं कर्तुम् अर्हति” इति ।

“तर्हि तत् तायकं कृपया मह्यं ददातु”
इति उक्तवती सा ब्रह्मचारिणी ।

शङ्करः झटिति तायकं कटितः निष्कास्य
तस्याः कट्यां बध्नु - “मम गमनानन्तरं
एतत् तायकं स्वशक्तिं प्रदर्शयिष्यति । यदि
अस्मात् तायकात् मुक्तिः इष्यते तर्हि अन्यस्य
कट्यां एतत् बन्धव्यम् । एतम् उपायं विना
अन्यः परिहारः नास्ति अस्य” इति वदन्
ततः शीघ्रमेव पलायितः ।

ब्रह्मचारिणी महता सन्तोषेण गृहाभ्यन्तरं
गत्वा स्वसौन्दर्यं द्रष्टुं दर्पणस्य पुरतः स्थित-
वती । दर्पणे स्वस्य रूपं दृष्ट्वा सा चीत्कृतवती ।
यतः तस्याः शरीरं तावत्स्थौल्यं प्राप्तवत्
आसीत्, यस्य शरीरस्य पादभागमात्रं दर्पणे
द्रष्टुं शक्यम् आसीत् । तादृशं स्वशरीरं दृष्ट्वा
सा अचेतना सती भूमौ पतिता । ततः उत्थाय
स्वस्य दुःखस्थां चिन्तयन्ती सा रोदनम् आरब्ध-
वती ।

पार्श्वगृहस्य जनाः आगत्य तस्याः एताम्
अवस्थाम् अपश्यन् । सा राजकुमार्याः सेविका
आसीत् । अतः तां दृष्ट्वा ते उक्तवन्तः -

“राजकुमारी आ चतुर्थः वर्षेभ्यः न हसित-
वती एव । इदानीं भवतीं दृष्ट्वा सा निश्चयेन
हसेत्” इति । ततः सा ब्रह्मचारिणी स्वकार्यार्थं
गता ।

राजकुमारी पर्यङ्के चिन्तया ग्रस्ता सती
उपविष्टा आसीत् । भूतसदृशीं स्वसेविकां
दृष्ट्वा सा उदरोपपीडं हसितवती ।

“बहूनां दिनानाम् अनन्तरं मयि हासं
जनयितुं भवती समर्था जाता । भवत्यां स्थितः
महिमा कः ?” इति ब्रह्मचारिणीं पृष्ठवती
राजकुमारी ।

“महिमा मयि नास्ति । अपि तु अस्मिन्
तायके अस्ति” इति ब्रह्मचारिण्या उत्तरं
दत्तम् ।

“तत् तायकम् एकवारं दृष्ट्वा ददामि,
प्रदर्शयतु तावत्” इति राजकुमार्या उक्तम् ।

“कट्यां बन्धनेनैव अस्य महिमा ज्ञायते”
इति वदन्ती सा ब्रह्मचारिणी तत् तायकं
निष्कास्य राजकुमार्याः कट्यां बद्धवती ।

“यदा अस्मात् तायकात् भवती विमुक्तिम्
अभिलषति तदा एतत् अन्यस्य कट्यां
बद्धव्यम्” इति वदन्ती ततः शीघ्रमेव निर्गत्य
गृहं गता सा ।

ब्रह्मचारिण्याः गमनानन्तरं राजकुमारी
शिबिकायाम् उपविश्य राजभवनं प्रति
प्रस्थिता । किञ्चिद्दूरं यदा गतं तदा शिबिका-
वाहकानां मनसि अभासत यत् अकस्मात्
शिबिकायाः भारः अधिकः जातः इति ।
तस्मिन्नेव क्षणे राजकुमारी अपि चीत्कृतवती ।
एतस्मात् भीताः शिबिकावाहकाः शिबिकां
हस्तात् त्यक्तवन्तः । अधः पतिता शिबिका
चूर्णतां गता । चूर्णीभूतायां शिबिकायां भूत-
सदृशी राजकुमारी उपविष्टा आसीत् ।

ततः सेबिकाः महता श्रमेण ताम् अन्तःपुरं
नीतवत्यः । पितरं दृष्ट्वा दुःखाविष्टा सती
राजकुमारी रुदती एव प्रवृत्तं सर्वम् उक्तवती ।

राजा कोपेन तायकं तस्याः देहात् निष्कास्य
दूरे क्षिप्तवान् । किन्तु अपरस्मिन् एव क्षणे

तत् तायकं पुनः अपि राजकुमार्याः कटिम्
आक्रामत् । अपि च अग्निरिव ज्वलनपीडाम्
अपि अकरोत् । पुत्र्याः दुरवस्थां पश्यन् दयया
युक्तः राजा स्वयमेव तत् तायकं धृतवान् ।
राजकुमारी पूर्ववत् कृशा जाता । किन्तु राजा
स्थूलकायः अभवत् ।

अतः अनन्तरदिने राजा ब्रह्मचारिणीम्
आनायितवान् । तस्याः वचनेन तत् तायकं
कथं तया प्राप्तमिति तेन ज्ञातम् । ततः सः
शङ्करम् आनाय्य विषयं ज्ञात्वा माधवस्य
अन्वेषणम् आरब्धवान् । माधवः तु प्राप्तः ।
किन्तु माधवाय येन तायकं दत्तं तस्य अभिज्ञानं
तु राजा न प्राप्तमेव । तदा राजा एकां घोषणां
कारितवान् - “यः एतत् तायकं धरति तस्य
भोजनवस्त्रादिव्यवस्था समग्रा मया परिकल्प-
यिष्यते” इति ।

तदा कश्चन एतत् तायकं धर्तुम् आगतः ।
सः न कोऽपि अन्यः, अपि तु यः माधवाय
तायकं दत्तवान् सः एव !

सः पुनः तायकधारणेन स्थूलकायः भूत्वा
राजभवने एव वसन् राजकुमार्याः मनोरञ्जकः
अभवत् ।

अजेयः गरुडः - २

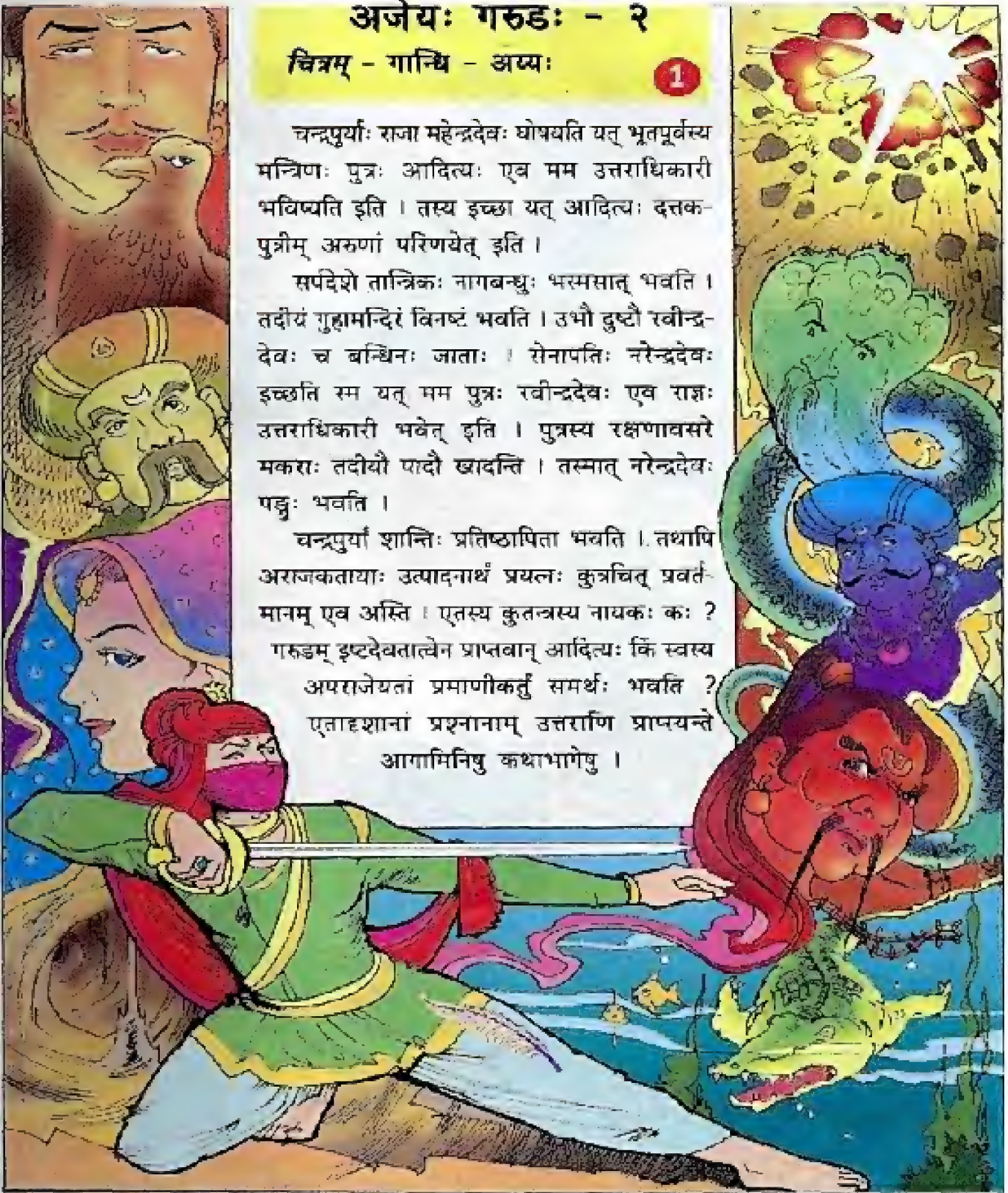
चित्रम् - गान्धि - अय्यः

1

चन्द्रपुर्याः राजा महेन्द्रदेवः घोषयति यत् भूतपूर्वस्य मन्त्रिणः पुत्रः आदित्यः एव मम उत्तराधिकारी भविष्यति इति । तस्य इच्छा यत् आदित्यः दत्तक-पुत्रीम् अरुणां परिणयेत् इति ।

सर्पदेशे तान्त्रिकः नागबन्धुः भस्मसात् भवति । तदीयं गुह्यमन्दिरं विनष्टं भवति । उभौ दुष्टौ रवीन्द्र-देवः च बन्धिनः जाताः । सेनापतिः नरेन्द्रदेवः इच्छति स्म यत् मम पुत्रः रवीन्द्रदेवः एव राज्ञः उत्तराधिकारी भवेत् इति । पुत्रस्य रक्षणावसरे मकराः तदीयौ पादौ खादन्ति । तस्मात् नरेन्द्रदेवः पङ्गुः भवति ।

चन्द्रपुर्यां शान्तिः प्रतिष्ठापिता भवति । तथापि अराजकतायाः उत्पादनार्थं प्रयत्नः कुत्रचित् प्रवर्त-मानम् एव अस्ति । एतस्य कुतन्त्रस्य नायकः कः ? गरुडम् इष्टदेवतात्वेन प्राप्तवान् आदित्यः किं स्वस्य अपराजेयतां प्रमाणीकर्तुं समर्थः भवति ? एतादृशानां प्रश्नानाम् उत्तराणि प्राप्न्यन्ते आगामिनिषु कथाभागेषु ।

चन्द्रपुरी पुनः न प्रवेष्टव्या
इति नियमं विधाय आखलः
ततः प्रेष्यते ।

रवीन्द्रदेवः क्षमायाचना
करोति ।

मयि कृपा भवतु
महाराज !

राजा रवीन्द्रदेवं तर्जयति ।

भवता देशद्रोहः
कृतः रवीन्द्रदेव ! भवान् मम
भगिनीपुत्रः अस्ति । अतः भवन्तं
क्षान्तवान् अस्मि । किन्तु भवता चन्द्रपुरी
परित्यक्तव्या भवति ।

रवीन्द्रदेवः राज्यस्य सीमायां
परित्यज्यते ।

मम बन्धनम्
अनपनीय एव खलु
गम्यते भवद्भिः !

किं कोऽपि
मम साहाय्यं
कुर्यात् ?

एषोऽहम् आगतः
रवीन्द्रदेव !

रवीन्द्रदेवः अखलम्
अभिजानाति ।

अहं मम शक्तेः
साहाय्येन भवतः गतिविधीन्
परिशीलयन् एव आसम् ।
सैनिकाः मां यथा न पश्येयुः
तथा निलीय स्थीयते स्म
मया ।

अहो सौभाग्यम् !
किं भवान् मम निगडम्
अपनयेत् ?

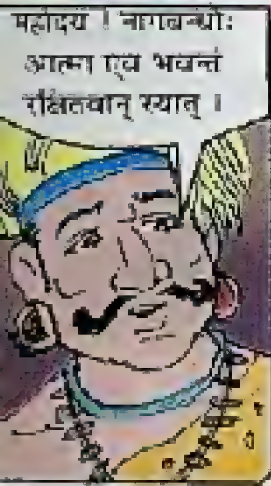

अहं भवन्तम्
वनवासिमित्राणां समीपं
नेष्यामि । ते भवतः साहाय्य
कर्तुम् अर्हन्ति ।

रवीन्द्रदेवः तेन वनवासिनां
वसतिं प्रति नीयते ।
अपमानकरी गर्दभयात्रा
अपि मौनेन सह्यते
रवीन्द्रदेवेन ।

महोदय ! नागबन्धोः
आत्मा एव भवन्तं
रक्षितवान् स्यात् ।

रवीन्द्रदेवस्य निगडबन्धः
अपनीयते ।

अहो महत् मुष्ण
प्राप्तं भगः ।

पानाय रवीन्द्रदेवाय
किमपि दीयते ।

मम
पिता कथम्
अस्ति इति किं
ज्ञायते ? सः
इदानीं कुत्र
अस्ति ?

सः राजीवं तिष्ठति ।
किन्तु चलने असमर्थः ।

सर्पदिशः यावत्
आलत्रः तावता तदीया नौका जल
निमग्ना । केचन मकराः आगत्य
तस्य पादौ नाशितवन्तः ।

अहम् अचिरात्
एव तेन मेलितुम् इच्छामि ।
कुत्र अस्ति सः ?

सः पर्वतगुहायां
निवसति । भवन्तं तत्र
नेष्यामः वयम् ।

रुधौ वनवासिनौ
अरखलं रवीन्द्रदेवं
यत्र गुहां प्रति नयतः ।

एषः मार्गः
अपायबहुलः । तथापि
वनवासिनः तस्मै भोजनं
नीत्वा यच्छन्ति ।

आदित्यः कश्चित् प्रमुखैः सह
समालोचने मग्नः । तावता कश्चन
सैनिकः तत्र उपस्थितः भवति ।

महाराज !
वनवासिनौ दम्पती
भवन्तं द्रष्टुम् इच्छतः ।

प्रवेशय
तौ ।

भवन्तः गन्तुम्
अर्हन्ति । वयं पुनः
मिलाम ।

आदित्यः तौ वनवासिनौ दम्पती अभिजानाति ।
यज्ञकुण्डात् तौ सः रक्षितवान् आसीत् ।

कापि समस्या
तु न बाधते इति
अहं चिन्तयामि ।

न कापि समस्या ।
अस्माकं वसतिः
शान्तिपूर्णा अस्ति ।

महाराज ! विशेषवार्ता
कश्चित् निवेदयितुम् आवाम्
आगतौ ।

महाराज ! केचन भवतः राज्याभिषेके
भद्रं जनयितुम् इच्छन्ति ।

ते के ?

खेदस्य विषयः नाम
ते अस्मदीयाः वनवासिनः
एव । अरखलः नाम कश्चित्
तेषु विद्रोहभावनाबीजम्
आरोपितवान् अस्ति ।

आद्यां तान्
सेनापतेः पुत्रेण
सह स्थितान्
दृष्टवन्तौ ।

सः गुहां
प्रति नीतः, यत्र च
पादहीनः कश्चित्
निवसति ।

रवीन्द्रदेवः
पित्रा मिलितः ! दुष्टयोः
पुनर्मेलनम् ।

अनुवर्तते

भारतीयाः सांस्कृतिकविशेषाः

वसन्तवैभवम्

राजस्थानराज्ये उदयपुरनगरे वसन्त्यः महिलाः मेवारपर्व औत्सुक्येन प्रतीक्षन्ते, यच्च वसन्तऋतौ आचर्यते । आत्मानं विविधैः वर्णमयैः वस्त्रैः अलङ्कृत्य ताः गङ्गौरप्रदेशे सम्मिलिताः भवन्ति । ततः भगवतः ईश्वरस्य देव्याः गौर्याः च मूर्तिः

सम्यक् अलङ्कियते, शोभायात्रया गङ्गौरघटतः पिचोलासरोवरपर्यन्तं नीयते च । तत्र धार्मिकाणि गीतानि गीयन्ते । सङ्गीतनृत्यादयः विविधाः सांस्कृतिककार्यक्रमाः च प्रवर्तन्ते अपि । अन्ते स्फोटकानां द्वारा रक्षकः कार्यक्रमः प्रवर्त्यते ।

पञ्जाबराज्ये वैशाखी पर्व द्वारा वसन्तः स्वागतीक्रियते । एतत् पर्व कृषिसम्बद्धम् । वैशाख-मासस्य प्रथमे दिने (एप्रिल् - १३) एतत् पर्व आचर्यते । महिलाः पुरुषाः च एतस्मिन् दिने भाङ्गानृत्ये भागं वहन्तः आनन्दम् अनुभवन्ति ।

एतत् वैशाखीदिनम् उत्तरभारतस्य बहुषु प्रदेशेषु नववर्षारम्भदिनत्वेन आचर्यते । एप्रिल्मासस्य चतुर्दशे दिनाङ्के एतत् आचरणं प्रचलति । पश्चिमवङ्गे गृहस्य पुरोभागः तस्मिन् दिने रङ्गवल्लीभिः अलङ्कियते । असमराज्ये चैत्रमासस्य समाप्तिं नूतनवर्षस्य आरम्भं च निमित्तीकृत्य रङ्गोली बिहू आचर्यते । दिनद्वयात्मकम् आचरणम् एतत् । प्रथमे दिने धेनवः स्नाप्यन्ते हरिद्रादिभिः अलङ्कियन्ते च । एतत् दिनं गरु बिहू इति निर्दिश्यते । अनन्तरदिने भवति मनुष्य बिहू । आबालवृद्धं सर्वे तस्मिन् दिने नूतनानि वस्त्राणि धृत्वा भूरि भोजनं सेवन्ते, उपायनानि यच्छन्ति च ।

केरले नववर्षाचरणदिनं विशु नाम्ना निर्दिश्यते । 'मेदम्' मासः आरप्स्यते एप्रिल्मासस्य १४ दिनाङ्के । एतस्मिन् एव दिने तमिळुनाडुराज्ये नववर्षम् आचर्यते । सूर्यः मेषराशिं प्रविशति यत् तत् निमित्तीकृत्य अस्ति एतत् पर्व ।

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

भवदर्थकं विज्ञानम्

दूरवाण्याः आरम्भकथा

अ लेक्साण्डरग्रहाम्बेल्वर्यः दूरवाण्याः जनकः इति वयं जानीमः एव । सः वस्तुतः ध्वनिचिकित्सकरूपेण स्वस्य वृत्तिजीवनम् आरब्धवान् आसीत् । बधिराः छात्राः अपि यथा वक्तुं शक्नुयुः तथा करणीयम् इति विचारः तं बाधते स्म । अतः सः मानवकर्णयोः कार्यप्रक्रियायाः विस्तृतं वैज्ञानिकम् अध्ययनं कृतवान् । १८७४ तमे वर्षे सः फोनोग्राफनामकं मानवध्वनितरङ्गाहकं साधनम् अन्विष्टवान् । विद्युत्तरङ्गाणाम् उपयोगेन ध्वनिसङ्क्रामणं शक्यम् इति सः अवगतवान् । अतः सः थामस्वाट्सन्नामकेन अनुभविना विद्युत्तन्त्रेण सह वर्षद्वयं कार्यं कृतवान् । १८७६ तमे वर्षे निरन्तरसंशोधनस्य परिणामतः 'बेल्'वर्यस्य शयनप्रकोष्ठे स्थितः वाट्सनः गृहस्य अधोभागे प्रयोगालये स्थितेन बेल्वर्येण सह सम्भाषणं कृतवान् । बेल्वर्यः वाट्सनम् उक्तवान् आसीत् - 'वाट्सनवर्य ! कृपया अत्र आगम्यताम् । अहं भवन्तं द्रष्टुम् इच्छामि' इति । एतत् एव दूरवाणीसम्भाषणसम्बद्धं प्रथमं वाक्यम् ।

भवतां परिसरः

मत्स्याः किमर्थं वासप्रदेशं परिवर्तयन्ति ?

एषु दिनेषु प्रवृत्तानि संशोधनानि ज्ञापयन्ति यत् युरोपियन्-समुद्रः मेडिटेरियन्समुद्रतीरप्रदेशः च क्षतिग्रस्तः अस्ति इति । समुद्र-सस्यविशेषः एव एतस्याः क्षतिग्रस्ततायाः कारणम् इति विज्ञानिनः ज्ञातवन्तः सन्ति । तस्य हानिकारकस्य समुद्रसस्यस्य नाम अस्ति कौलेप्रा टेक्सिफोलिया इति । टेक्सिफोलिया यत्र दृश्यते तत्र सस्यानां मीनादिजीविनां च वृद्धिः न भवति । यतः तत् सस्यं घोरं विषांशं निस्सारयति । अतः तत्रत्याः मत्स्याः अन्यत्र गच्छन्ति वासाय । एतस्य सस्यस्य आकारः सुन्दरः । अतः मत्स्यालयस्य अलङ्काराय एतस्य उपयोगः क्रियते स्म बाहुल्येन । किन्तु यदा एतेषां विषांशनिस्सारणप्रवृत्तिः संशोधनात् ज्ञाता ततः आरभ्य मत्स्यालये एतेषाम् उपयोगः निषेधितः जातः । एषः निषेधः १९९९ तमे वर्षे व्यवहारपथम् आगतः ।

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

भवन्तः जानन्ति किम् ?

नैसर्गिकाः वर्णाः

यदि वर्णमयत्वं न स्यात् तर्हि बहवः

आहारपदार्थाः आकर्षणरहिताः जाताः भवेयुः ।

अतः एव अनेके कृत्रिमाः वर्णोत्पादकाः पदार्थाः प्राप्यन्ते विपण्याम् । एतेषु केचन रासायानिकैः

द्रव्यैः निर्मिताः, पुनः केचन नैसर्गिकतया

सज्जीकृताः । आहारे उपयुज्यमानेषु एतादृशेषु

नैसर्गिकेषु वर्णोत्पादकेषु 'कोचीनियल् बीटल्' नामकः

वर्णः अपि अन्यतमः । कीटेभ्यः सज्जीक्रियते एषः ।

केन्द्रामेरिकाप्रदेशवासिनः एतान् कीटान् सङ्गृह्णन्ति । मसुणचूर्णरूपेण परिवर्तनात् पूर्वं ते निष्पीड्यन्ते शोष्यन्ते च । ततः समुचितं परिमाणम् आश्रित्य ते जलेन मिश्रीक्रियन्ते, रक्तवर्णीयः घनद्रवः सज्जीक्रियते च । किलोमितस्य तादृशस्य घनद्रवस्य सज्जीकरणाय १,५०,००० जीविनः उपयोक्तव्याः भवन्ति । एषः घनद्रवः केक्प्रभृतीनां मधुरपदार्थानां निर्माणे उपयुज्यते ।

अभिवर्ध्यातां ज्ञानशक्तिः

प्रधानमन्त्रिणः वित्तसचिवान् च अधिकृत्य अत्र सन्ति प्रश्नाः

१. कः प्रधानमन्त्री स्वस्य सर्वकारस्य विषये इदम्प्रथमम् अविश्वासविधेयकं सम्मुखीकृतवान् ? एतत् विधेयकं केन प्रस्तुतम् ?

२. कः प्रधानमन्त्री अविश्वास-विधेयकस्य उपस्थापनस्य अनन्तरं पराजयं प्राप्य त्यागपत्रं दत्तवान् ? तच्च कदा ?

३. गणतन्त्रप्राधान्यस्य स्वीकारस्य अनन्तरं भारते कः प्रथमं

वित्तविधेयकम् उप-स्थापितवान् ?

४. कः दीर्घकालं यावत् अर्थसचिवपदे आसीत् ?

५. स्वतन्त्रभारतस्य प्रथमः वित्तसचिवः कः ?

६. भारते प्रथमं वित्तविधेयकं कः उपस्थापितवान् ?

(उत्तराणि ६६ तमे पृष्ठे)

चित्रशीर्षिकास्पर्धा

SOURAA

अधस्तनं
चित्रद्वयं दृष्ट्वा
परस्पर-
सम्बन्धिना
वाक्यद्वयेन
चित्रशीर्षिकां
किं भवन्तः
प्रेषयितुं
शक्नुयुः ?

A. SEETHA DEVI

समपत्रे लिखिता चित्रशीर्षिका अधस्तनसङ्केताय प्रेषणीया -

चन्दमामा (संस्कृतम्) 'अक्षरम्' ८ उपमार्गः, गिरिनगरम्, बेङ्गलूरु - ५६००८५

योग्या शीर्षिका एतन्मासस्य २५ तः पूर्वं प्रेषणीया । सर्वश्रेष्ठायै शीर्षिकायै रु. १००/- पुरस्काररूपेण दास्यन्ते ।

पुरस्कृता शीर्षिका मासद्वयानन्तरं प्रकाशयिष्यते ।

अभिजन्मजाति

'फेब्रवरी' मासस्य शीर्षिकाप्रेषिका -
श्रीमती एस्. सिद्धार्था,
C/o. थियासोफिक्कल् सोसैटी,
चेन्नै - ६०० ०२० (त.ना.)

पुरस्कृता शीर्षिका

अहो, श्रमसाध्यानि एव सर्वाणि ।
ननु श्रमसाधितानि एव मधुरतराणि ॥

अभिवर्ध्यातां ज्ञानशक्तिः - उत्तराणि

१. जवहरलालनेहरू । आचार्येण कुपलानिना ।
२. वि.पि. सिङ्ग । १९९० तमे वर्षे ।
३. जानू मधाय् ।

४. मुराजीदिसायी ।
५. आर्.के. षण्मुखं चेद्वि ।
६. सर् जेम्स् विल्सन् (स्वातन्त्र्यप्राप्तितः पूर्वम्) ।

A TREASURE-TROVE FOR TALENTED TOTS

Junior

CHANDAMAMA

THE ONE-STOP COMPLETE FUN AND ACTIVITY MAGAZINE

NOW AVAILABLE
AT YOUR NEAREST
NEWS STAND FOR
RS.15 PER COPY

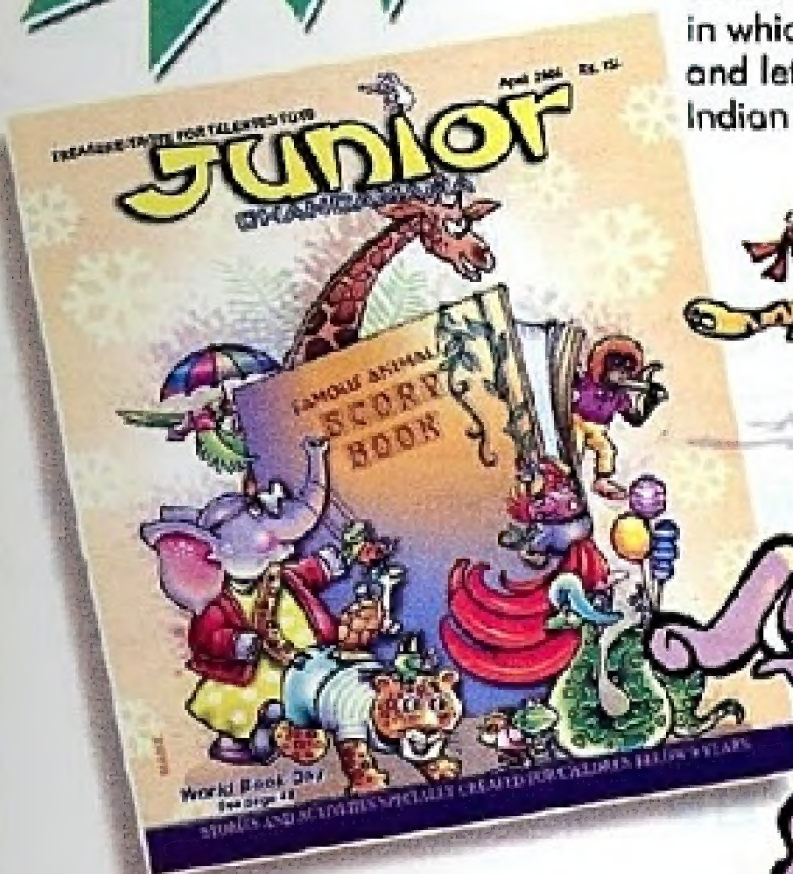

- Games, puzzles, riddles, stories, colouring activity and more...

- Good habits grow when young. Check out articles and features in which values are taught subtly and let your child learn about Indian culture and heritage.

- Pick up a copy of Junior Chandamama for interesting new stories and puzzles to be read out to the kiddies.

PAY ONLY RS.150 FOR ANNUAL SUBSCRIPTION AND SAVE RS.30

CHANDAMAMA (Sanskrit)

APRIL 2006

Regd. with Registrar of Newspaper for India No. 42664/85

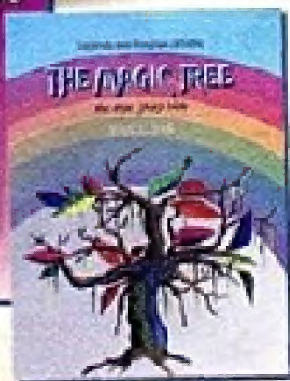
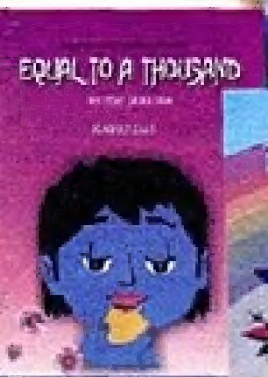
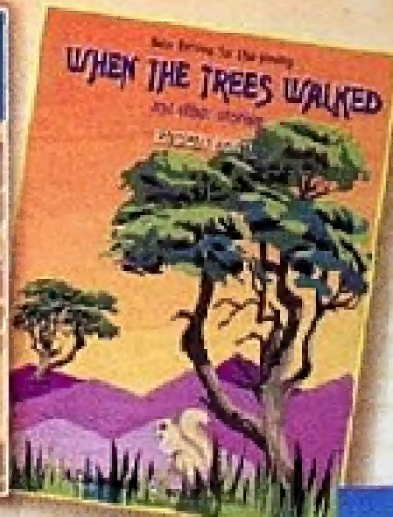
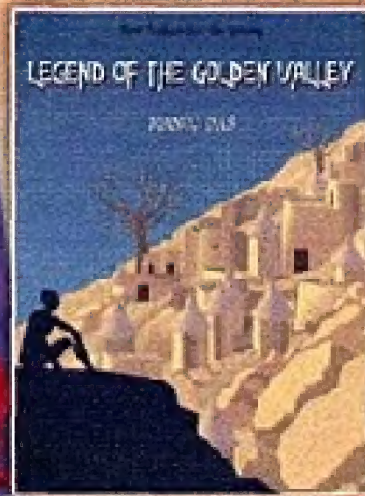
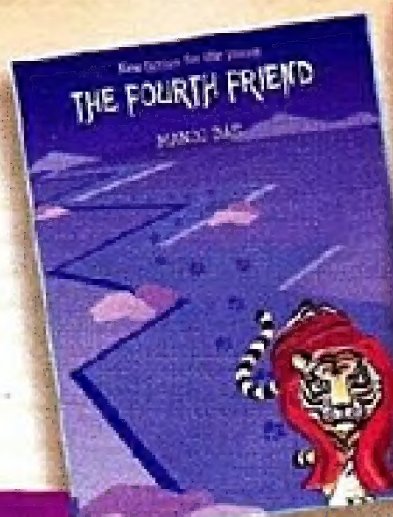
Regd No. TN/CC(S)Dr/158/06-08

Licensed to post WPP - Inland No. TN/CC(S)Dr/82/06-08, Foreign No. 83/06-08

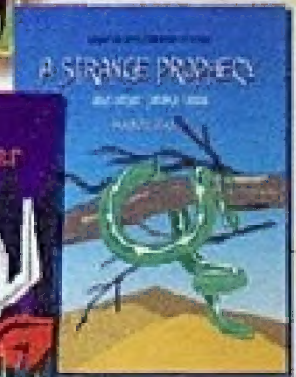
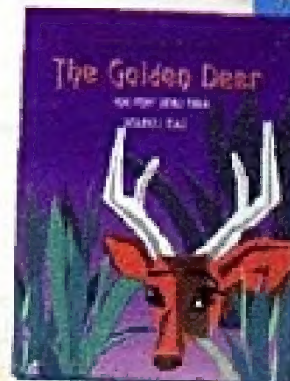
BEST BUY FOR WORLD BOOK DAY. ALSO BEST GIFT FOR YOUR DEAR AND DEAR ONES.

THREE EXCITING BOOKS FROM
TWO RENOWNED WRITERS FOR CHILDREN

MANOJ DAS AND RUSKIN BOND

Also four books of
**LEGENDS
AND
PARABLES OF
INDIA**
from CHANDAMAMA

INDIA IS A LAND OF STORIES, RICH IN LEGENDS, PARABLES AND MYTHS.

Chandamama has enriched many generations of young minds with these stories. The spiritual subtext and moral lessons in these delightful stories continue to fascinate and mould young Indian minds.

Popular Prakashan has co-published these stories to educate, entertain and inspire the growing generation.

CHANDAMAMA

**Popular
prakashan**

FOR FURTHER ENQUIRIES CONTACT :

**CHANDAMAMA INDIA LTD., 82, DEFENCE OFFICERS COLONY,
CHENNAI - 600 097.**